תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · מלבי״ם באור המילות · נביאים

מלבי"ם באור המילות על יחזקאל

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם באור המילות על יחזקאל

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-באור-המילות-על-יחזקאל/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק ב 4
פרק ג 4
פרק ד 5
פרק ה 5
פרק ו 7
פרק ז 8
פרק ח 11
פרק ט 12
פרק י 12
פרק יא 13
פרק יב 14
פרק יג 16
פרק יד 17
פרק טו 18
פרק טז 18
פרק יז 23
פרק יח 26
פרק יט 27
פרק כ 28
פרק כא 30
פרק כב 33
פרק כג 35
פרק כד 37
פרק כה 39
פרק כו 40
פרק כז 41
פרק כח 43
פרק כט 44
פרק ל 46
פרק לא 47
פרק לב 48
פרק לג 49
פרק לד 50
פרק לה 52
פרק לו 53
פרק לז 56
פרק לח 57
פרק לט 58
פרק מ 59
פרק מא 61
פרק מב 62
פרק מג 63
פרק מד 64
פרק מה 65
פרק מו 66
פרק מז 67

פרק ב

פסוק ב
מדבר, כמו מתדבר :

פסוק ג
מרדו פשעו, הפשע ימצא גם בפ"ע, והמרידה הוא רק העבד המורד במלכו, ואצל ה' המרידה היא מי שפורק לגמרי עול מלכות שמים, והוא גדול מן הפושע :

פסוק ו
סרבים תרגום של מאן סריב :

וסלונים, מענין סילון ממאיר :

אל תירא אל תחת, החתת הוא הפך האומץ לב שיושפל בעיני עצמו (ירמיה כ"ג ד', ל' י') :

פסוק ח
מרי כבית המרי, הראשון תואר כמו פתי, והשני שם :

פסוק י
הגה, צפצוף בקול יללה :

פרק ג

פסוק ה
עמקי שפה וכבדי לשון, יש לשון שקשה מצד הברתה בשפה, ויש שקשה מצד דקדוק לשונה :

פסוק ו
אם לא, נדחקו המפרשים לפרשו מלשון שבועה, וי"ל כפשוטו גם אם לא שלחתיך אליהם ישמעו אליך :

פסוק י
קח בלבבך ובאזניך שמע, היה ראוי בהפך, ובפי' תקנתיו :

פסוק יג
משיקות, מתחברות כאילו נושקות זו לזו :

פסוק טז
ואשב, והמה יושבים, או במקום שהמה יושבים :

פסוק כ
מכשול, הוא בלא דעת, ולפני עור לא תתן מכשול, ואמרו רז"ל האי עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול :

בחטאתו, סתם חטא הוא שוגג, וזה ההבדל בין מ"ש למעלה בעונו ימות שהוא מזיד :

פסוק כא
הזהרתו צדיק, הכינוי עם שם הפעול, ולפי מה שכתבתי בפירושי ר"ל הזהרתו מצד שהוא צדיק :

פרק ד

פסוק ב
דיק, חומה דקה סביב חומת העיר בל יוכלו לצאת מן החומה :

סוללה, שופכים עפר ועושה מקום גבוה משם יורו אל העיר :

כרים, אילי ברזל לנגח החומה :

פסוק ג
והיתה במצור וצרת, כפל ויתור ? ובפי' תקנתיו :

פסוק ח
מצוריך, ביו"ד הריבוי, כי היו שני מיני מצור, שרמז בשכיבתו על שתי ידיו :

פסוק ט
(ט-יב)

מספר הימים, הלא יפלא שלא הכין לחם לארבעים יום האחרונים ? ומ"ש שיאפה עוגת שעורים הלא היה מעורב חטין ושעורים ויתר מינים בכלי אחד ואכלם ביחד :

פסוק יב
בגללי, צואה יבשה המתגלגלת :

תעגינה, פעל משם עוגה תעשנה עוגה :

פרק ה

פסוק ב
(ב-ד)

באור תבעיר, ושרפת באש, בער, מציין תחלת הבערה, ומצייר שתחלת הבערה תהיה באור שהוא קטן מאש, ושרפה מציין השרפה עצמה כמ"ש (ישעיה ח', ד' י"ז) כי אח"כ כבר היה אש שורף סביבותיו :

פסוק ה

בתוך הגוים, **ארצות**, בכ"מ שבאו נרדפים בזה הספר יציין בארצות ריחוק המקום, עיין לקמן (י"א ט"ז) :

פסוק ו

משפטי, חקותי, בחקים יציין הנמוסים שאין להם טעם, ובמשפטים מציין הדינים שבין אדם לחברו שי"ל טעם, כמ"ש באילת השחר (כלל תסי"ו) עיי"ש :

ותמר, מבנין הפעיל, מן כי המרו את רוחו, שהחליפו מצות ה' :

פסוק ז

הנכם, שם המון בא לרוב לגנאי, ואתם המון רב (דה"ב י"ג) על עם הומה ובלתי מסודר על צבאו, והוא פחות משם עם, ור"ל המנכם הם פחותים והמונים יותר מן הגוים :

פסוק י

שפטים, הוא גרוע מן משפטים, שמציין עונשים קשים :

פסוק יא

שקוציך, **תועבותיך**, בבואם נרדפים יציין בשיקוץ הע"ז, ובתועבות יציין יתר תועבות, כמו שבמשכב זכור ובהמה וכל העריות אמר לשון תועבה, ובדברים הבזוים ונמאסים לאכילה תפס לשון שקץ :

לא תחוס עיני, **לא אחמול**, עיין הבדלה לקמן (ז' ד') :

פסוק יג

אפי וחמתי, החמה הוא שמירת הכעס בלב, והאף הוא אשר יצא לפועל להעניש, ויש אף בלא חמה כמו האב המכה את בנו, ויש חמה בלא אף אם נוטר בלבו, ובאו עוד בס' זה (ז' ח', י"ג י"ג, כ' ח' כ"א, כ"ב כ', ל"ח י"ח) :

פסוק טז

חרפה וגדופה, כבר בארתי (ישעיה ל"ז כ"ג) שהמחרף יהיה גם מאדם לאדם, אבל המגדף עקרו את ה' הוא מגדף, או אם מגדף קדושת ישראל ותורתם, ומלת והיתה מוסב על החרפה והגדופה (כי לפי' המפ' היל"ל והיית בנוכח) ומשמה הוא יוצא, דבר הגורם שממה לאחרים :

פרק ו

פסוק ג
להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות, הרים גדולים מגבעות והגבעות סביב ההרים (ישעיה ב' ב') : אפיקי ואפיקיו, מקום שהמים מוגרים בשטף והוא בין ההרים הרמים שמי ההרים מוגרים באפיקים : וגאיות, מקביל עם גבעות שהגיא הוא בין הגבעות :

פסוק ד
במותיכם מזבחותיכם, הבמות הם של יחידים, והמזבחות הם לרבים, והשממה היא הפך קיבוץ הרבים, אמר שהמזבחות ישמו באין איש דורש אותם :
חלליכם, פגרי בני ישראל, החללים הם מוכי חרב, והפגרים כולל כל פגר מת, וכן (ישעיה ל"ד ג') :

פסוק ו
ויאשמו, מענין חטא ואשם, וגדר אשם המכיר שראוי לעונש על חטאו (ישעיה כ"ד ו') :

פסוק ח
והותרתי, כמו בכל עצב יהיה מותר, ר"ל ריוח ותועלת :
בגוים, בארצות בספר זה יציין תמיד שמן הגוים הסמוכים נפוצו לארצות רחוקות כנ"ל (ה' ה') :

פסוק ט
אשר נשברתי את לבם, פי' כמו שברתי (בפועל) והוא יוצא, ובא בצורת הנפעל לכונה תאומית, שכביכול נשבר לבו בשברון לבם, ע"ד עמו אנכי בצרה, ויל"פ בגוים אשר נשבו שם, אשר שם נשברתי, יזכרו את לבם הזונה, מציין שבגוים נשבר כח אל מעוזם מעשות חיל, כי שם נשבו בניו והצל לא יצילם :
ונקטו, משורש קטט (כי הט' דגושה) כמו בתקוממך אתקוטט, ובא גם מנחי העי"ן, ארבעים שנה אקוט בדור, מענין מריבה, והבדלו שתכונת הקטטה נמצא בכחות נפשו על דבר בלתי מרוצה אל הנפש, כמו ראיית בוגדי ה' ומתקוממיו, וע"כ בא בהתפעל ובנפעל וכן נקטה נפשי בחיי (איוב י':א') ופה יקוטו עם פניהם, פי' עם עצמם :

פסוק י
לא אל חנם, היה לו לומר על חנם ומזה ראיה שר"ל לא אל לא תועלת עשיתי, והאתנח שבא על אני ה', לעד שנפסק הענין :

פסוק יא
אח, מענין שמחה, האח חמותי, האח האח ראתה עינינו :
תועבות רעות, סמוך על סמוך תועבות הרעות, וי"פ הכה ברגלך אל תועבות, ואמור אח אל רעות (ר"ל הצרות) של בית ישראל, ומפרש הרעות אשר בחרב ובדבר יפולו, עיין בפי' :

פסוק יב
והנצור, נפעל משורש צור, כמו כעיר נצורה (ישעיה א) :

פסוק יג
בכל, כמו ובכל :
עבתה, מן עץ עבות, ובא במשקל עקבה מדם (הושע ו') :

פסוק יד
שממה ומשמה, משמה גדול מן שממה, מורה על התמדת השממון, ועל שישמו ע"י אחרים שזה גדר בנין הכבד ועל כן כפל שמה ומשמה (לקמן כ"ג ל"ג, ל"ג כ"ח, ל"ה ג') :

פרק ז

פסוק ג
(ג-ד)
כדרכיך, הדרכים הם המדות ודרכי הנפש, שהם שורש להמעללים והפעולות, וזה ההבדל תמיד בין דרכים ומעללים, דרכים ותועבות, כמ"ש (ירמיה י"א י"ח) ולפעמים יעשה אדם מעשה רע מצד הכרח טבעו, למשל מצד שטבעו נוטה לכעס או לגאוה או תאוה וכד', ואז אין כל המעשה מתיחסת אליו, כי טבע יצירתו הכריחו לזה, אבל אחר שאשפט על פי דרכיך אתן את כל תועבותיך עליך, כי לא חטאת מפני הכרח הטבע, רק מרצון ומשרירות לבך ולכן אמר דרכיך עליך אתן, ר"ל שאינם מצד טבע יצירתך רק מבחירתך, ועי"כ ותועבותיך בתוכך תהיינה, כי חטאת בזדון ובשאט נפש :
לא תחוס עיני ולא אחמול, ההבדל בין חמל חוס ורחם, בארתי (ישעיהו י"ג:י"ח ירמיה י"ג י"ד כ"א ז'. יחזקאל סימן ח', וסי' ט', וסי' ט"ז) :

פסוק ו
הקיץ, שרשו קוץ מנחי העי"ן, וקץ הוא מן הכפולים :

פסוק ז
הצפירה, תרגום בקר צפרא :

בא העת קרוב היום, יום הוא פרטי יותר מן עת, שעת יציין הזמן הכולל המיוחד לאיזה דבר, ויום מציין היום הפרטי, כמ"ש בס' התורה והמצוה אחרי (סי' ו'), ומלת בא נמשך לשתים, בא מהומה :

פסוק ח

מקרוב, ר"ל ממקום קרוב

חמתי, אפי. עי' הבדלם למעלה (ה' י"ב) :

פסוק י

היציאה הוא הפך הביאה שאמר באה הצפירה, והיום הוא אחר הבקר, שבהיות נכון היום כבר יצאה הצפירה :

פסוק יא

לא מהם, ר"ל לא נמצא מהם, פירוש שכלו כולם, וגם לא נמצא שארית מהמון העם שלהם שהם הפחותים (כנ"ל ה' ז') :

ולא מהמהם, שרשו המה במשקל יפה קשה, ר"ל אף לא נשאר דבר מהמיתם :

ולא נה בהם, מלשון וינהו כל בית ישראל אחרי ה', או מלשון נהי, אין אחד שימשך אחר ה', או שישא נהי על הצרות האלה וישוב בתשובה :

פסוק יג

חיתם, נפשם, כמו וחיתם בקדשים (איוב ל"ו:י"ד) :

פסוק יד

בתקוע, כן נקרא השופר, לפי שתוקעים בו :

פסוק יז

תלכנה מים, כמו מים יתהלכו למו, או יזיעו מים מרוב הפחד :

פסוק יט

נפשם לא ישבעו, שביעת נפש היא יותר ממליאת בטן ומעים, שימלא בטנו גם בדברים בלתי ערבים לו, ונפשו לא תשבע במו, ואמר צדיק אוכל לשובע נפשו, ובטן רשעים תחסר, שלא לבד שלא תשבע נפשם כי גם לא ימלאו בטנם :

פסוק כ

וצבי עדיו, החמדה של תכשיטיו של הזהב, שמו לגאון, שגאון נעלה מן צבי כמ"ש (ישעיה ד' ב') עיי"ש בהערה :

וצלמי תועבותם שקוציהם עשו בו, חסר ו' ושקוציהם, ר"ל וצלמי שקוציהם, וע"ד המליצה, הצלמים הם עשו בו את שקוציהם, כי עובדי ע"ז היו מהבילים שהצלמים

ישמשו בזהב וכסף שנודרים להם לעשות בם מאויי לבם ושקוציהם, כי היו מיחסים להצלמים תאוות וחפצים ואהבת זהב וכסף ועשות נבלות בעזרת הזהב כמו בני אדם כידוע בספורי הבלי (המיטאלאגיע) ושירי היונים, והיו נודרים כסף וזהב להצלמים להפיק מהם רצון וכמו שנדרוהו לנדה שהוא הע"ז, כן נתתיו להם לנדה. ועז"א וחללוהו שיוציאוהו לחול כי מה שנדרו לע"ז היה בעיניהם קדש :

פסוק כא

לבז, לשלל השלל הוא הנשאר אחר המלחמה, ואם בוזזים אותו אנשי החיל איש לו, נקרא בז, כמ"ש (ישעיה ח' ב'), ופה מה שישאר ולא יבוזו הזרים הוא השלל, ויקחוהו רשעי הארץ :

פסוק כב

צפוני, דבר שאין העין יכול לראות, הארון ובית קה"ק והשכינה, ועז"א מלת בה, וכן וחללוה, בלשון נקבה, על שכינת הכבוד :

פסוק כג

הרתוק, שלשלת כפולה, ועז"א רתקו בזקים (נחום ג':י') זקים כפולים ומשולשים :

פסוק כד

ונחלו, מענין חילול, והיה ראוי לכתוב ונחלו, כמו ונסבו בדגש, והוקל וכן ונחלת בך (רד"ק), וכן הוקל הדגש במלת מקדשיהם :

פסוק כה

קפדה, וחברו קפדתי כאורג חיי (ישעיה ל"ח י"ב), ופירשתי שם מענין קשירת וכריכת הרתוק :

פסוק כו

הוה, דבר ההוה ומתחדש ובא על השבר המתהוה פתאום, מלת ובקשו נמשך לכל המאמר, ובקשו תורה אשר תאבד מכהן :

פסוק כז

מדרכם אעשה אותם, מלת אותם תחת אתם ויל"פ שר"ל על צד המליצה יעשה אותם בריה חדשה, דהיינו שינוי צורתם ומלכותם מן השלימות אל הפחיתות, והחומר שממנו יעשה הכלי הגרוע הזה יהיה מדרכם הרע, ר"ל כי חומר הרע אין נמצא אצל ה' לעשות ממנו דבר רק האדם יכינהו במעשיו הרעים :

פרק ח

פסוק ב
החשמלה, הה"א נוספת לפיכך המלה מלעיל :

פסוק ג
פתח שער הפנימית. **שער החצר הפנימית**, (וחסר המתואר כמו ומאכלו בריאה, כי חמודות אתה), והיא העזרה שהיא פנימית נגד הר הבית כמ"ש (מ"א ו') ויבן את החצר הפנימית :

המקנה, כמו המקניא :

פסוק ה
בבאה, בכניסת השער מבחוץ :

פסוק יא
מקטרתו, עיין מ"ש התו"ה אחרי (סי' ל"א) בהבדל בין מחתה ובין מקטרת :

פסוק יב
בחדרי משכיתו, שם שכה בא על הבנת הלב וכח הדמיון דברים הגיונים בדרך הציור, והיו רגילים להגביל לזה ציורים גשמיים, אבן משכית, חדרי משכית, ר"ל מצויירים בתמונות מגבילות אל הרוחניות :

פסוק טז
משתחויתם, עיין בפירוש :

פסוק יז
הזמורה, מענין וחניתותיהם למזמרות, סכין קטן היה להם בתבנית מזמורה שכורתים בו ענבי הגפן, ובו היו הורגים ודוקרים זא"ז בצנעה :

אל אפם, ר"ל אל כעסם וקצפם ויל"פ מלת שלחים מענין דקירה, כמו וישלחו את כתונת הפסים, או מענין חרב, כמו ויעש שלח ומגנים (שהשלח הוא חרב העשוי גם לדקור בו) שהורגים ודוקרים בהזמורה. ונודע שבבית שני היה להם סכינים קצרים שהיו דוקרים בו זא"ז, והיא קרויה זמורה בלשון הנביא :

פסוק יח
לא תחוס עיני ולא אחמול, עיין הבדלה למעלה (ז' ג') :

פרק ט

פסוק א
פקדות, ממוני העיר כמו וישם הכהן פקודות על בית ה' (מ"ב י"א) :

פסוק ב
מפנה. הפעל בשקל אשר אתה מראה בהר :
מפצו, כלי המנפץ ומשבר, כמו מפץ אתה לי (ירמיה י"א) :

פסוק ד
והתוית תו. רושם וסימן כמו הן תוי שדי יעננני (איוב ל"א) :
הנאנחים והנאנקים, הנאנח יהיה גם על רעת הכלל, והנואק הוא מפני לחצו ומכתו, כמו נאקת חלל, נאקת הנלחץ לעבודה קשה, ר"ל שהם נאנחים על עונות העם ונאנקים מפני שנלחצים ונענים על שבלתי מסכימים אל מעשי הרשעים :

פסוק ה
אל תחוס, **ואל תחמלו**, עיין הבדלה למעלה (ז' ג') :

פסוק ח
ונאשאר אני. י"מ מן הנפעל נשארתי, ובא מלת אני תחת הכינוי תי והא' נוספת, ועיין רד"ק :

פרק י

פסוק ב
אל בינות לגלגל, אא"ל שהגלגל הוא האופן, שאיך אומר (בפסוק ו') מבינות לגלגל מבינות לכרובים, והלא הכרובים למעלה מן האופנים ? ואיך אמר (בפסוק י"ג) לאופנים להם קורא הגלגל, והלא הוא אופן הוא גלגל ? אך יש הבדל בין אופן ובין גלגל, שגלגל כולל כל דבר המתגלגל יהיה אופן עגלה או כל דבר, כמו כגלגל לפני סופה, קול רעמך בגלגל, והאופן הוא מיוחד לאופן מרכבה לבד ועיין בפירוש :

פסוק ג
בבואו האיש, כמו ותראהו את הילד :

פסוק ד
נגה כבוד ה', כבוד ה' שוכן בענן וציירו הנביא כאור ואש (עמ"ש בפי' מ"א ח' י"א), והנוגה אינו אור עצמי רק אור חוזר, כמ"ש בכ"מ, והאור החוזר התפלש עד החצר מן

האור העצמי אשר בבית, ותמיד מצייר הנוגה סביב האור (כמ"ש בסימן א' פסוק ד', י"ג, כ"ז, כ"ח) :

פסוק יב

וכל בשרם, עיין בפירוש ויל"פ ג"כ שר"ל וכל בשרם וכו'. וכן האופנים מלאים עינים. ור"ל בין הכרובים בכל פרטיהם שהם בשר גופם וגביהם מה שעליהם, וכן כנפיהם וידיהם של הכרובים וכן האופנים הם מלאים עינים. שבמראה הראשונה אמר וגבותם מלאות עינים, על גב האופנים לבד כי אז השיג הנהגת האופנים ע"י החיות, וצייר שעיני ההשגחה בא מן החיות אל האופנים והעינים הם על גבי האופנים. ועתה השיג שההנהגה יוצאת מן הכסא והעינים הם למעלה מן החיות, משגיחות על החיות, ולכן צייר העינים גם בהחיות, ומן החיות ישגיחו העינים על האופנים, ועז"א שהעינים הם סביב לארבעתם, ר"ל לארבע החיות ואופניהם :

פסוק יג

קורא, מבנין פועל, רמז שהגלגל מקבל הקריאה מהכסא למעלה וקורא אל האופנים :

פסוק כב

ואותם, מלשון אות וסימן, הסימנים והאותיות שלהם שבם יוכרו לעין החוזה :

פרק יא

פסוק ב

החשבים און והיעצים עצת רע, העצה היא אחר המחשבה, והיא ההסכמה איך לפעול כמ"ש (ישעיה י"ד כ"ד עיי"ש), והרע יצדק יותר על דבר פעליי והאון על המחשבה, און יחשב (תהלים ל"ו), לבו יקבץ און (שם מ"א) און אם ראיתי בלבי (שם ס"ו), וכן (משלי ו' י"ח) (ישעיה ל"ב ו', נ"ה ז') (ירמיה ד' י"ד) וכן אמר (מיכה ב' א') חושבי און ופועלי רע :

פסוק ו

חוצותיה. הם מקומות הצרות אחרי הבתים הפך הרחוב הרחב לפני הבתים (ישעיה ט"ו) :

פסוק ז

הוציא. מקור, אשתדל להוציא, ע"י שחרב אביא והוצאתי וכו' :

פסוק טו

רחקו. ציווי, ע"י שאתם רחוקים במקום אל תקרבו עוד אליו :

לנו היא, ר"ל הארץ, ומוסיף נתנה למורשה ירושת עולם :

פסוק טז

הרחקתים בגוים, הפיצותים בארצות בספר הזה כ"מ שבאו נרדפים גוים וארצות, הארצות רחוקים יותר מן הגוים, שתחלה גלו בגוים וכבר היו רחוקים, ואח"ז נפוצו מן הגוים לארצות רחוקות יותר עד שבארצו נפזרו יותר (עי' לקמן י"ב ט"ז, ולמעלה ו' ט') :

פסוק יז

וקבצתי אתכם מן העמים ואספתי אתכם מן הארצות. כבר בארתי (ישעיהו י"א:י"ב) שיש הבדל בין אסף ובין קבץ, שהמקבץ יקבץ נפזרות, והאוסף מכניס את הנדח חוץ למקומו אל מקומו, ואחר שהארצות הם רחוקות יותר מן העמים, יצייר בספר זה תמיד שבארצות נפזרו יותר, כמ"ש (לקמן י"ב ט"ז ובכ"מ) בהפיצי אותם בגוים וזריתים בארצות, שהזריה היא יותר מן ההפצה עיי"ש וכן אמר פה מן הארצות אשר נפוצותם, רק שבארצות חוץ מן קיבוץ המפוזר גם האסיפה אל א"י הוא חידוש, הוסיף החידוש שיאסף אותם כמ"ש ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ (ישעיה י"א) :

פסוק יח

שקוציה תועבותיה, ע"ל (ה' י"א) :

פסוק כא

ואל לב שקוציהם, הלב הוא עקרו של דבר ומרכזו, לא עשו השקוצים בחיצוניותם לבד רק עשו לבם ועקרם לא עבדו ע"ז מאהבה ומיראה רק דבקו בה בעצמה :

פרק יב

פסוק ג

וגלה יומם, כ"מ שנאמר יומם בא לילה עמו, והוא הפך של לילה, אבל יום כולל לפעמים גם הלילה :

לעיניהם. כי לפעמים צוה ה' לנביא לעשות מעשים בפ"ע לתת תוקף לנבואתו, כמו האזור פשתים של ירמיה, ופה לא היה לקיום הנבואה רק כדי שישאלו העם, ואמר ששה פעמים לעיניהם, כי צוהו לעשות ששה דברים לעיניהם :

פסוק ד

כמוצאי גולה. היוצא ברצון כמו לדעת את מוצאך (ש"ב ג') שעל ההכרח הי"ל מוצאי כמו היא מוצאת :

פסוק יא
בגולה בשבי. יש גולה שיכול ללכת לכ"מ שירצה, ויש גולה שהוא שבוי בארץ שביו, כמ"ש העולים משבי הגולה (עזרא ב' א') :

פסוק יב
יען אשר. מלת יען מורה על התיחדות דבר מסבה קודמת
על צד הגמול, שכר או עונש, ולא יצדק פה ? ומוכרח כמ"ש בפירוש :

פסוק יג
במצודתי. יש ששרשו מצד ומורה על חוזק ומבצר, ה' סלעי ומצודתי, ויש ששרשו צוד, ומורה על שצדים שם, כמו כדגים שנאחזים במצודה רעה, וי"ל שהכלא שישימו שם מלכים אסורים היה בנוי במבצר סביב בל יקרב איש להוציאו משם, וצדקיהו הושם במבצר, כמ"ש עליו לשון זה (לקמן י"ז כ', י"ט ט') :

פסוק יד
אגפיו, תרגום כנפים גפין הנלוים אליו ככנף אל הגוף, כמו והיו מוטות כנפיו (ישעיהו ח')

פסוק טו
בהפיצי אותם בגוים וזריתי אותם בארצות. הזריה בא בדבר שאינם מחוברים יחד, כמו אשר זורה ברחת ובמזרה, והניפוץ הוא בדברים מחוברים ככלי יוצר תנפצם, וכבר כתבתי למעלה (ו' ט', י"א ט"ז) שיצייר תמיד שגלו אל הגוים ומשם אל הארצות, אל הגוים נפוצו ממקום דבוקם אמר לשון נפוץ, ואל הארצות כבר היו נפוצים, ויזרו כמוץ לפני רוח, וכן תפס לשון זה לקמן (כ' כ"ג, כ"ב ט"ו, כ"ט י"ב, ל' כ"ג כ"ו, ל"ו י"ט) :

פסוק יח
ברגזה ובדאגה. הרוגז על ההוה, והדאגה על העתיד :

פסוק כה
תמשך. לשון נקבה על הגזרה :

פסוק כז
לימים ולעתים, ימים מציין המשך הזמן, ועתים מציין חלות הדבר בנקודה מיוחדת מן הזמן כמ"ש (ירמיה נ' ד'), והחזון מה שרואה במחזה ואמרו שמה שיקרה במשך ימים רבים רואה במחזה בפעם אחת ונדמה לו שיעשה כאחד, ובאמת יעשה במשך ימים רבים דבר אחר דבר, והנבואה היא מה שישולח לנבאות ולהודיע שבזה ע"כ שיעשה בפעם אחד, אמרו שהעת שיחול הדבר הוא רחוק באחרית הימים :

פרק יג

פסוק ב
הנבאים. לא נמצא בקמץ, ושאר כל הנבאים בשו"א, כי הנבואה המדומה יאמר תמיד בהתפעל, כל איש משוגע ומתנבא כמ"ש בפי' ש"א, וכן בנפעל מורה שאינם נבאים באמת רק עושים עצמם כן :

פסוק ג
הולכים אחר רוחם. כמו איש הולך רוח (מיכה ב' י"א) :

פסוק ו
שוא, כזב. שוא דבר שאין בו ממש, וכזב דבר בלתי מתקיים :

פסוק ז
לא דברתי. מוסיף על לא שלחם (פסוק ו'), כמ"ש (ירמיה כ"ג כ"א) לא שלחתי, לא דברתי :

פסוק י
יען וביען. עונש במדה ובמשקל, ועמ"ש התו"ה בחקותי (סימן נ"א) :
חיץ, מענין מחיצת הקנים בלשון משנה, שחוצה המקום לשנים ע"י מחיצה :

פסוק יא
ויפל. אשר יפול :
ואתנה. כמו ואתן, כמו ואתנה ידעתן (בראשית ל"א) :

פסוק יג
ובקעתי. פעל יוצא לשלישי :
בחמתי, באפי, עי' הבדלם למעלה (ה' י"ג) :

פסוק יח
אצילי ידי. בית השחי וידי כמו ידים, כמו וקרע בו חלוני :

פסוק יט
ותחללנה. כמו לחלל את שם קדשי :

פסוק כ
נפשים. לא בא דוגמתו, וע' בפי' :

פסוק כב
הכאות. כמו ונכאה לבב :

פרק יד

פסוק א
ויבוא, אנשים. יחיד על רבים, שלא באו בפעם א', כפי הכלל באילת השחר (סי' קס"ו) :

פסוק ג
האדרש. י"א שהוא כמו ההדרש בה', וי"א שהוא מבנין התפעל ומשפטו האתדרש :

פסוק ד
נעניתי לו. א"א לפרשו מענין עניה ותשובה שאיך בא בנפעל, והלא ה' הוא הפועל והעונה ? וכבר נלחץ בזה הרד"ק, רק הוא לשון ענין והתעסקות כמו ענין רע נתן אלהים לבני אדם לענות בו (קהלת א׳:י״ג) נעשיתי לו ענין והתעסקות לענות בו ומלת בה במקצת ספרים בא' ובמקצת ספרים בה' בלא מפיק, ונחלף הא' בה"א ובמק"ס בה כתיב בא קרי :

פסוק ה
למען תפש את בית ישראל בלבם. יל"פ שמלת בלבם מוסב על הזקנים, שהזקנים חושבים בלבם לתפוש את בית ישראל ור"ל את בית ישראל אשר נזורו מעלי רוצים לתפוש כולם בגלוליהם, שבלבם לתפשם כולם אל ע"ז :

פסוק ז
לדרש לו בי. כמו לדרש בי לו ולו, היינו בעבורו :
אני ה' נענה לו בי. מלת נענה ג"כ מלשון ענין ועסק, ור"ל הוא עונה בי, היינו עושה בי ענין והתעסקות וא"כ ה' הוא הנענה שיעשה ממנו עסק לענות בו, ושעורו לו אני נענה, שאני לו לענין ולעסק :

פסוק ט
אני ה' פתיתי. כמו פתתני ה' ואפת (ירמיהו כ׳:ז׳), הוא ידבר שאני פתיתיו והמפרשים נלחצו שהפיתוי הוא הערת החפץ כדי שיכשלו בנבואתם, כמו מי יפתה את אחאב, או קרוי פיתוי על שלא המית אותו, ורחוק שייחס לה' פיתוי לרעה. והרי"א פירש בתמיהה וכי אני פתיתי, והמעיין יבחר :

פסוק טו
לו חיה. כמו אם כמו לו החייתם אותם (שופטים ט') ובכ"ז נכלל שם וכאן גם ל' הלואי לרמז שהחיה או דבר או חרב קלים מרעב :

פסוק טז

אם בנים ואם בנות. ר"ל אפי' בניהם ובנותיהם ויל"פ של אחרים, ובנים ובנות מורים על הקטנים כמ"ש באילת השחר (סי' רס"ב) שאף קטנים שלא חטאו לא יצילו :

פסוק כב

דרכם, **עלילותם**. הדרך היא תכונת הנפש ומנהגיה שהוא שורש אל הפעולות והעלילות הם הפעולות היוצאים מהם, כמ"ש (ירמי' י"ח) וכן הוכפל לקמן (סי' כ' וסי' ל"ו), ולמעלה (סי' ז'), ולקמן (ט"ז מ"ז). דרכיך תועבותיך ג"כ על כוונה זו :

אשר הבאתי, **אשר הבאתי**. הוא מגביל נגד מ"ש אחר כך לא חנם עשיתי את כל אשר עשיתי, שר"ל שעשה עם גלות יכניה לטובה, אבל לגלות צדקיה הבאתי את כל אשר הבאתי שהיתה ההבאה כדי להביא עליה רעה לא לעשות טובה :

פרק טו

פסוק ב

מה יהיה עץ הגפן מכל עץ. לדעת המפ' הי"ל מה ההבדל בין עץ הגפן ובין כל עץ ולשון יהיה מורה מה יתהוה ממנו, כמו והיה לדם ביבשת, ושם זמורה מורה על ענף שנכרת מן העץ, או ענף שכורתים להרכיב באילן אחר כמו וזמורת זר תזרענו (ישעיה י"ח) :

פסוק ג

כל כלי. כלי כל שהוא שמלת כל הבא במשפט שולל הוא שולל כללי :

פרק טז

פסוק ג

מכרתיך. כמו מגורותיך חילוף גימ"ל בכ"ף, רק מגורה דרך עראי ומכירה היא בקביעות, כמו שנראה לקמן (כ"א ל"ח, כ"ט י"ד) :

פסוק ד

הולדת אותך. מקור מההפעל כמו יום הולדת את פרעה, ושם בא הדגש תמורת הנח, ופה בא דגש עם הנח שלא כמשפט :

שרך, הוא הטבור, כמו שררך אגן הסהר :

למשעי. לנקות הבשר, ובלשון משנה שעטנז שוע טוי ונוז :

פסוק ה
לא חסה עליך עין לחמלה עליך. החס הוא מפני צרכו אל הדבר, כמו ועינכם אל תחוס על כליכם, אתה חסת על הקיקיון, והחומל הוא מצד טוב הדבר בעצמו, כמו כי חמל העם על מיטב הצאן והבקר ולא אבו החרימם :

פסוק ו
מתבוססת, כמו מאלהים היתה תבוסת אחזיהו (דה"ב כ"ב ז'), ובדברי חז"ל דם תבוסה :

פסוק ז
ותבאי בעדי עדיים. כמו בא בימים, ותבואי עד שנותיך, בעת וזמן שראוי לעדות עדים, ועדי מקור :
ערום ועריה. עריה הוא גלוי בית הערוה, שהוא יותר מערום שיבא גם על המכוסה קצת, כמו כאשר הלך עבדי ישעיה ערום ויחף :

פסוק י
ואלבשך ואכסך, כשבאו ביחד, יהיה הכיסוי על הלבוש, כמו וכסה חמס על לבושו, וכולל גם כיסוי הראש, ותכס בציעיף :

פסוק יא
ורביד על גרונך, יש הבדל בין גרון ובין צואר, שצואר היא חיצונית הצואר, והגרון הוא הגרגרת מבפנים, קרא בגרון, וגרונך מצמאה והיל"ל כמ"ש (בראשית מ"א) רביד הזהב על צוארו, מזה מבואר שלפי המליצה מדבר מן הגרון הפנימי המוציא קול, וכן (משלי א' ט') וענקים לגרגרותיך תכשיטי הקול והדבור בחכמה :

פסוק טו
ותשפכי את תזנותיך. יש הבדל בין זנות ותזנות, שתזנות היא שמעוררת העוגבים להתאוות לה, ולפעמים יחזור התזנות אליה שמזנה עמה, ופה אמר לו יהי כי לא תזנה עמו רק ישאר התאוה אצלו :

פסוק טז
טלאות. כמו נעלות בלות ומטולאות (יהושע ט' ה') לא באות ולא יהיה לא יבואו בבגדים האלה אליך הגם שיהיה במציאות ומוסיף שלא יהיה עוד במציאות כלל כי לא ירד ה' עוד על הר סיני להשמיע תורתו ומצותיו לבני אדם עוד הפעם :

פסוק יז
ותזני בם. לא מצאנו פעל זנה שאחריו ב' ?, וע"כ פירוש שתזני על ידי כמו ויזנו במעלליהם, כי לא יזנו עם הצלם רק על ידו :

פסוק כ
ותקחי את בניך. מגביל נגד מ"ש ותשחטי את בני, ושעורו ותקחי את בניך אשר ילדת לי מתזנותיך ותזבחום להם לאכול, המעט ותזבחי את בני :

פסוק כא
ותתנים. כמו ומזרעך לא תתן להעביר למולך :

פסוק כב
ואת כל. כמו ועם כל :

פסוק כד
גב. מקום בולט שי"ל שטח למעלה, כמו לגבי שומר גביכם, ורמה הוא מקום רם דוקא :

פסוק כה
ותפשקי. הרחבת הרגלים דרך גנאי, וכן פושק שפתיו (משלי י"ג) :

פסוק כו
גדלי בשר. כינוי לבשר הערוה, כמו רר בשרו את זובו ואמר אשר בשר חמורים בשרם :

פסוק כז
חקך. דבר הקצוב לך, כמו כי חק לכהנים מאת פרעה :
ואתנך בנפש. ברצון, כמו אל תתנני בנפש צרי :

פסוק כח
ותזני אל, ותזנים, זנה אל, הי הסרסרנות והעיגוב לזנות, ותזנים הוא הזנות ממש שזה נקשר עם מלת את :

פסוק כט
אל ארץ כנען כשדימה. יל"פ שקורא כשדים ארץ כנען ע"ש המסחר הגדול שהיה שם, וכן לקמן (י"ז ד') ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים שמו :

פסוק ל
מה אמולה לבתך. בא הלב בלשון נקבה לגנאי וי"ל שקורא הלב לבת, ע"ש לבת אש התאוה הבוער בו ואמר איך אמולה ואומללה הלהבה הזאת אשר בלבך :

פסוק לא
(לא-לג)
לקלס. הוא המאמר שעושים לצחוק ולגנאי כמ"ש (ירמיה כ' ח'), ר"ל שהיא צוחקת על האתנן שהוא מעט ומבקשת אתנן יותר גדול :

זונה מנאפת. מנפאת תקרא ע"ש פעולת הניאוף, ובשם זונה תקרא מצד ההפקר והיציאה מרשות בעלה, (כמ"ש באילת השחר כלל תקכ"ח), וכשבאו נרדפים תקרא מנאפת אם היא בצנעה ותחת רשות בעלה וזונה, אם היא בפרהסיא וביציאה מרשות בעלה :

אתנן, נדה. האתנן שרשו נתן, המתן שיתנו להזונה בעת הבעילה והנדה והנדן, היא מה שיתנו להאשה המיוחדת למשכב :

פסוק לד

ואחריך לא זונה. הנו"ן דגושה והזיי"ן במלאפום, ואינו שם רק מבנין פועל, אין זונה אחריך, שאף שתשפך תזנותך עליו לא יקבל הפעולה להיות זונה אחריך, שע"ז בא הבנין שלא נזכר שם פועלו מהכבד :

פסוק לו

נחושתך. מענין נחש וניחוש :

מאהביך. מורה תמיד על אוהבים הקבועים לזנות :

פסוק לז

ערבת. כמו נעימות ומתיקות כמו ושנתי ערבה לי (ירמיה לא) :

על כל, עם כל וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות לה) :

פסוק לח

דם חמה וקנאה. עיין למעלה (ה' י"ג), ותרגומו ואמסרינך לקטול ברגז ובחמה :

פסוק לט

והרסו גבך ונתצו רמותיך. נתץ הוא יותר מן הריסה שנותץ גם החלקים, כמ"ש בס' התו"ה שמיני (סי' קל"ט), הוסיף שכפי הוספת החטא שהרמה היא יותר מן גב, כן יוסיף הנתוץ על ההירוס :

פסוק מ

ובתקוך. ענינו בקיעת הגוף בחרב :

פסוק מא

מזונה. מהיות זונה כמו ונכחידם מגוי. הנה דמשק מוסר מעיר :

פסוק מב

חמתי ולא אכעס. הבדל בין כעס ובין חמה ויתר נרדפיו שהאף והקצף והחמה יוצאים לפעול על זולתו שהוא כועס עליו, אבל הכעס מורה התעוררות הכעס ורגשו בלב לבד, כמו כל ימיו מכאובים וכעס ענינו, וכעסתה צרתה גם כעס, וכשיבואו בהפעיל,

הקצפתם את ה', היינו גרמתם שיקצף עליכם להרע לכם, הכעסתם, גרמתם שיתעורר כעסו בעצמו. ושקט, הוא הפך הכעס, שהנפש שוקטת מזעף הכעס ועז"א ושקטתי ולא אכעוס עוד :

פסוק מג

ותרגזי לי. הרוגז מובדל מן הכעס, שהוא הפך מנוחת הנפש, שהנפש תתרגז ותצא ממנוחתה בעבור איזה דבר, אם ע"י פחד, אם ע"י ריב, אם ע"י יתר דברים הסוערים בנפש, וכן יצייר כשיעשה האדם דברים מתועבים נגד האלהות (כמו ובטוחות למרגיזי אל) כאילו ירגז ה' ממקומו להענישו :

דרכך בראש נתתי, כמו לתת דרכו בראשו (מ"א ח' ל"ב) ר"ל כפי תגמולו הראוי לו :

הא, כמו הנה, כמו הא לכם זרע :

הזמה. שם זימה מורה על השתקעות המחשבה בזנות, ולא נמצא בתורה רק על מחלל בתו להזנותה ועל ערות אשה ובתה ושניהם אחד כי המוציא בתו לזנות, מורה השתקעות הזימה מאב לבתו, וערות אשה ובתה היא מן האם אל הבת, שראוי שהאב והאם ישמרו תולדותם מהשחית, וכן אמר ואיש ואביו ילכו אל הנערה, שזה מורה העזות וההשחתה בתכלית, וזה מיוחד בשם זימה :

פסוק מז

בדרכיהן, וכתועבותיהן. כבר התבאר למעלה (סי' ז' וסי' י"ד), שהדרכים מציינים דרכי הנפש שהם שורש אל הפעולות היוצאים מהם :

פסוק מט

ושלות השקט. שלו, הוא השלום הפנימי (שזה הבדלו מן שלום), ולפעמים תהיה השלום ע"י בטחון בגבורותם, גוי שלו יושב לבטח (ירמיה מ"ט ל"א) אבל שלותם היה ע"י שקט, שלא היה מי שיפריעם כלל, וכן ושוקטת ושלוה (דה"א ד' מ') :

פסוק נ

כאשר ראיתי. רעתם, כמ"ש ארדה נא ואראה :

פסוק נב

אשר פיללתי. מענין משפט, כמו ונתן בפלילים :

בושי ושאי כלמתך. הבושה היא בעצמו, והכלימה היא מאחרים :

פסוק נג

ושבתי. היא השבת המדרגה, ושבית מענין השבה כמ"ש בירמיה (כ"ט י"ד, ל' ג') :

פסוק סג
ובשת כלמתך. הבדל בפסוק נ"ב :

פרק יז

פסוק ב
חידה, משל החדה תהיה בדבר הנעלם עד שצריך איש מבין להבין ע"י רמז. ומתאחד עם חידוד, כי יחדד השכל, כמו ואיש יחד פני רעהו. והמשל יהיה לרוב דבר נגלה להמשיל אליו דבר בלתי נודע, ופה ר"ל תחוד חדה שפתרון החדה יהיה למשל אל קורות בית ישראל, ותשוב החדה להיות משל :

פסוק ג
כנפים, אבר, נוצה שם כנף הונח בעצם על הנוצות הארוכות המחוברות לבעלי כנפים בקצה האבר המעופף, והפרק עצמו נקרא אבר, והנוצות הקטנים הממלאים את האבר המעופף ואת כל העוף נקרא נוצה, כמו והסיר את מוראתו בנוצתה, וגם הנוצות הגדולות יקראו בשם נוצה, כמ"ש אם אברה חסידה ונוצה, רק כשיפרט את הנוצות הארוכות שבם יעוף בשם מיוחד, יקראו בשם כנף, כמ"ש יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו, כי הנשר יקח גוזליו ע"י הכנפים שהם רכות וישאם על האבר שהוא חזק לסבלם שלא יפולו (עמ"ש תהלות ס"ח י"ד, צ"א ד', איוב ל"ט כ"ו) :
צמרת. הוא הסעיף הגבוה :

פסוק ד
יניקותיו על ענפי האילן הונחו שמות רבות, והם אמיר, בד, דליה, זמורה, זלזל, חוטר, יונק, נטישה, נצר, סעיף, שרעף, סנסן, ענף, עפא, פארה, שוכה, שליחה, שריג וההבדל ביניהם בד, יונק, נצר, חוטר, הונח על הענף העולה בפ"ע, שהבד היא העב העולה אצל האילן, והיונק הוא הרך העולה אצלו, ואם נקצץ האילן ונשאר הגזע ויעלה שנית לצמוח מן הגזע נקרא חוטר, ואם נקצץ האילן גם הגזע ויעלו משרשיו נקרא נצר, כמ"ש (ישעיה סימן י"א), הענפים שבראש האילן נקרא נצר, כמ"ש (ישעיה סימן י"א). הענפים שבראש האילן נקראים אמיר פארה דליה. האמיר הוא הענף המובחר העולה בראש האילן. והדליות הם הענפים הנגבהים למעלה ראש והם רבים. והפאר הוא הענפים שעושים כמו פאר חבוש על ראש האילן וכתר סביב ראשו, והם מלאים ענפים ועליה סוככים מלמעלה ולפעמים יתארכו וירדו מלמעלה למטה להיות צל עד למטה, כמ"ש (לקמן סי' ל"א) סעיף ושרעף, הם היוצאים מגוף האילן שבהם הענפים נושאי הפירות,

והפרי מתיחס ביחוד אל הענף, לשאת ענף ולעשות פרי, וע"י הענפים יתיחס אל הסעיף, בסעיפיה פוריה, ר"ל בסעיפים שבהם ענפים נושאי פרי, (ומ"ש מבין עפאים יתנו קול כמו ענפאים, שהנון נופל מהרבה שמות), ושם שוכה הונח על הבד העב היוצא מן העץ, כמו ויכרת שכת עצים (שופטים ט':מ"ח) שהם עצים עבים להצית את הצריח, והוא יוצא בשפולו של העץ. ושם זמורה, על הענף המובחר באילן שעולה יחידי ואינו מסתעף כ"כ, ודרך לזמרו ולהרכיבו באילן אחר, או לשתלו בפ"ע, ונקרא זמורה על שם שזומרים אותו, או ע"ש שהיא זמרת הארץ והמובחר שבו. ושם זלזל, הונח על ענפים שעולים בין מגוף האילן ובין סמוך לו שאינם לצורך והם זוללים מיץ האילן וכחו, ודרך לכרות אותם, כמ"ש וכרת הזלזלים (מיץ האילן וכחו, ודרך לכרות אותם, כמ"ש וכרת בזלזלים) במזמרות (ישעיה י"ט). ושם נטישות ושליחות ג"כ על ענפים הדקים המתפשטים, השליחות יתפשטו בארך. והנטיעות ברוחב כמ"ש (ישעיה ט"ו). ושם שריגים, הונח על הענפים הדקים שמשתרגים ונטוים אחד ע"ג חברו, ושם סנסן לא נמצא רק גבי תמר, אוחזה בסנסיניו, שהם העוקצים שבלולבי התמר (מענין סנה) שבהם יאחז העולה בתמר שהוא חלק וגבוה, ושמור כללים אלה אשר פרטיהם יבוארו כ"א במקומו :

כנען, רוכלים. כנען מענין סוחר וההבדל בינו לבין רוכל, שהרוכל הוא המחזיר בסחורה מבית לבית וקטן מן הכנען, כמו שהכנעני קטן מן הסוחר, כמ"ש (סי' כ"ג ח') :

פסוק ה

מזרע. כבר בארתי בחבורי התו"ה קדושים (סי' נ"ט) שיש הבדל באילנות בין שם זרע, נטע, שתל, שהנטע הוא ע"י גרעין, והזרע הוא ע"י הרכבה באילן אחר, ובא לרוב אצל כלאי האילנות, והשתול בא על שעוקר אילן או נטיעה ממקום זה ושותלה במקום אחר :

קח על מים רבים. מוסב על זרע הארץ שקח יניקתו וליחותו עד עתה, או ר"ל קח מעל מים רבים, שלקח את הזרע מעל מים ושמו להיות צפצפה שגדל בלי מים, וכמו אלחנן דודו בית לחם, שחסר מ"ם השימוש, וכן רבים :

וקח, פעל עבר ובא בקמץ להפריד בינו ובין הציווי :

צפצפה. מין ערבה הגדלה בין ההרים ובערבי צפצף, וכמ"ש חז"ל בסוכה :

פסוק ו

סרחת. הוא העודף הנסרח על הארץ, כמו וסרח העודף תסרח על אחורי המשכן :

דליותיו. בא לשון נקבה וזכר כי עקרו ארז שהוא לשון זכר ונעשה ממנו גפן חלוש העץ שהוא לשון נקבה וגדר שם דליות ושם בדים התבאר בפסוק ג' :

פראת. (עי' מנחת שי), ר"ל סעיפים נושאי פרי, ושרשו פרה כי שורש פרי, פורא ופורה, כמו כי הוא בין אחים יפריא, פורה ראש ולענה, ודרך סעיפי פוריה להתפשט, לז"א ותשלח שהיא ההתפשטות :

פסוק ז

כנפה שרשיה. מענין לשוד ולכפן תשחק, שהוא על תאות המזון בעת הרעב או תאות האדמה הצמאה למטר, כן התאוה הגפן לינק ממנו משקה ליחותה :

מערגות. היא תלמי הגן ושורותיו, והמ"ם מוסב על פעל שלחה מערוגות מטעה שלחה לו להשקות אותה :

פסוק ח

שתולה. היא העקירה ממקום זה לטעת אותה במק"א אל שדה טוב :

פסוק ט

יקוסם. אין לו ריע וענינו כמו יקוצץ :

טרפי. תרגום עלה טרף והרש"ף הבדיל שטרף הם העלים הלחים שהם טרף ומזון לתולעים ולזבובים :

למשאות, שרשו נסא להשיא ולעקור אותה, וכן למסע את המחנות כמו להסיע :

פסוק יד

לעמדה. כדי שתעמוד הברית ותתקיים :

פסוק יז

יעשה אותו. כמו יעשה אתו :

סוללה דיק. התבאר למעלה (סי' ד') :

פסוק יח

והנה נתן ידו. כמו נתנה ידה (ירמיה נ' ט"ו), ר"ל שחדל להלחם ועדן עמד במרדו ויל"פ שנ"נ נתן לו יד להשלים והיה נשאר בחיים כמו שנבא ירמיה ובכ"ז בזה אלה להפר ברית ולא רצה להשלים :

פסוק כ

ופרשתי עליו רשתי וכו', התבאר למעלה (י"ב י"ג) :

פסוק כא

מברחיו וכו'. מקצתם בחרב יפולו, ומקצתם לכל רוח יפרשו, ובזה אין סתירה עם מ"ש למעלה (י"ב י"ד) ששם מדבר מהנשארים :

ויפרשו. מענין פיזור, כמו כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (זכריה ב':י') :

פסוק כב
ולקחתי. **ונתתי**. ומפרש ולקחתי, רך אקטף, ונתתי, ושתלתי וכו', ושכנו תחתיו וכו' :
גבה ותלול. שגבוה בעצמו, ועליו נעשה תל ע"י בני אדם :

פסוק כג
ושכנו תחתיו. ואח"כ יתפשט יותר עד שגם בצל דליותיו תשכנה, שגם הדליות המתפשטות יהיו למחסה ולמסתור :

פרק יח

פסוק ה
משפט. בין אדם לחברו :
וצדקה. בין אדם למקום, זה הבדלם תמיד כמ"ש (ישעיה א') :

פסוק ז
חבלתו חוב. כענין אם חבל תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו :
גזלה. יל"פ אפילו דבר שגזל הגזלן לא יגזול אותה ממנו כענין בתר גנבא גניב וטעמא טעים (ברכות ה') ובזה מוסיף על הקודם :

פסוק יד
וירא, ויראה הראשון ראיית החוש, והשני ראיית השכל, וכן וירא הנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא (בראשית י"ח ב'), וראה הכהן את הנגע וראהו הכהן (ויקרא י"ג ג'), וראה את הארץ וראית אותה (במדבר כ"ז י"ב) :

פסוק יח
ואשר לא טוב עשה, גם כשעשה לפעמים טוב היה על כונה רעה, או ר"ל ואשר עשה לא טוב :

פסוק יט
שמר ויעשה. שמר מל"ת, ויעשה מ"ע :

פסוק כד
במעלו. המעל הוא המשנה כמ"ש בספרא אין מעילה אלא שינוי, שהיה נאמן תחלה, כמו אשה מועלת בבעלה איש בריעו, וכדומה, ובא על שהתמוטט מצדקו :

פסוק כה
לא יתכן. פעל תכן הוא על דבר השוה במדה במשקל בלי עודף ומגרעת כמו ותוכן לבנים תתנו, את הכסף המתוכן, ושמים תכן במדה, ונגזר ממלת כן :

פרק יט

פסוק ב
לביא. כמו לביאה, ושם לביא הונח על האריה שי"ל גורים, אשר הלך אריה לביא שם גור אריה (נחום ב' י"ב) [שם בא לביא על הנקבה], התצוד ללביא טרף וחית כפירים תמלא (איוב ל"ח ל"ט), אריה גדול מכפיר וכפיר גדול מגור הכפיר לא יצא לטרף חוץ למעונתו כמו שבארתי זאת (הושע ה' י"ד, עמוס ג' ד', תהלות י"ז י"ב) :
רבתה. ענין גידול כמו אשר טפחתי ורביתי :

פסוק ג
ותעל. מבנין הפעיל :

פסוק ד
בשחתם. מענין שחת, או שרשו שוח, חפירה עמוקה, כמו אשר זורה ברחת מן רוח :
בחתים. ברזל שמשימין באף או לחיי החיה למשכה, ושמתי החי באפך (ישעיה ל"ז כ"ט), חחים בלחייך (לקמן כ"ט ד'), ומזה ובחוח תקב לחייו (איוב מ' כ"א) :

פסוק ה
נוחלה תקותה, המקוה בלתי מצפה על זמן מוגבל או הבטחה, לא כן המייחל כמ"ש (ישעיה נ"א ה', תהלות ק"ל ה') :

פסוק ז
אלמונותיו. האולם הוא החדר שלפני הבית או החצר, ומצייר במליצה היציאה חוץ ממקומו הפנימי אל אולמות שלפני השער :
ותשם. שרשו שמם, או ישם, או אשם, ונפל האל"ף וכולם מענין שממה :

פסוק ט
בסוגר. כמו וסוגרו על מסגר :
במצדות. כמו מצדות סלעים משגבו, נתנו בכלא במבצר, בל יברח :

פסוק י
בדמך. כמו בדמותך וחסר התי"ו שתחת ה' למ"ד הפעל, כמו כאריה בסוכו (תהלות ט'), עובר בשוק אצל פנה (משלי ז':ח') :

פסוק יא
מטות, שבטי. כבר התבאר (ישעיה י') כי שבט מציין המשרה, ומטה מציין השוטרים ואנשי החיל, וכן אמר מטה עז שבט למשול :

עבתים. מקום בגובה האילן שהענפים קלועים יחד ומשם יתרומם הענף האמצעי הנקרא צמרת הארז :

פסוק יב
התפרקו. הוא דבר הנפרד בכח ממקום שהוא מחובר ונתון שם :

פסוק יד
בדיה. התבאר למעלה (י"ז ג') :

פרק כ

פסוק ה
ישראל בית יעקב. ישראל הם הגדולים ובית יעקב ההמונים (ישעיה ט' ז') :

פסוק ו
צבי. דבר הנרצה מפני קיומו והתמדתו (ירמיה ט' ז'), וממליץ שמועיל לשלימות הנפש הקיימת לעד :

פסוק ז
שקוצי עיניו גלולים. שניהם לע"ז רק השקוצים היו הדמותים המעוררים לזנות ומשגל נמאס, לכן נסמכו אל העינים וזה הבדלם כשבאו נרדפים :

פסוק ח
וימרו, ולא אבו לשמוע. המרי, הוא בל"ת, והבלתי שמוע, הוא בקום ועשה (יהושע א' י"ח, ש"א י"ב י"ד) :

לשפך חמתי, לכלות אפי. החמה היא הפנימית, והאף הוא הקצף החיצון המתראה ע"י עונש, ואם האף בלא חמה לא יעשה כלה כמ"ש למעלה (ז' ח') :

פסוק יא
חקותי, משפטי עיין למעלה (ה' ו'), המשפטים נמצאים בטבע האדם וא"צ רק שידעם, אבל החקים נתונים המה לו בקבלה ולא ידעם לכן אמר ואתן את חקותי :

פסוק יז
ותחס עיני. עיין למעלה (ז' ד') :

פסוק יט
בחקותי לכו ואת משפטי שמרו. עמ"ש בחבורי התו"ה אחרי (סי' קל"ד) :

פסוק כג
בגוים. בארצות. עי' למעלה (י"ב ט"ו) :

פסוק כו

אשמם. הבנין הפעיל מפעלי הכפל :

פסוק כט

הבאים שם. יונתן תרגם מה במתא דאתון אתן לאשטאה תמן, מפרש מלת הבאים משם הבאי, שמורה על שטות ודבר הבל, ויל"פ ג"כ מענין זבחי הבהבי, שאתם מהבהבים ושורפים הקרבן שם, ושם הבאים כשם חטאים גנבים :

פסוק לא

ובשאת. כמו בהרים, כמו ראשית משאותיכם (פס' מ') :

פסוק לד

והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות. כבר בארתי למעלה (י"ב ט"ו) שכ"מ שבאו בס' זה נרדפים גוים וארצות יצייר שגלו לגוים הסמוכים ומשם נפוצו לארצות רחוקות, ויש הבדל בין גוים לבין עמים, שעמים מצייר שי"ל מלך, וגוי מציין הקיבוץ לבד, כמ"ש (ישעיה א' ד'), ובעמים שי"ל מלכים ההוצאה מידם הוא חידוש יותר, ומן הארצות הקיבוץ הוא חידוש יותר כי שם היה הפיזור יותר כנ"ל שם, ועי' למעלה (י"א י"ז) :

פסוק לה

והבאתי אתכם אל מדבר העמים. וכן אמר (הושע ב' ט"ז) והלכתיה המדבר, וירמיה (ל"א) מצא חן במדבר עם שרידי חרב :

פסוק לז

והעברתי. כמו כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כ"ז:ל"ב) :

במסרת. כמו מאסורת (והא' חסר) :

פסוק לח

המורדים והפושעים. ר"ל אף הפושעים שקטנים ממורדים כנ"ל (ב' ג') :

לא יבוא. וי"ו יתירה כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו, ומלת אם כמלת אשר, אחר אשר אינכם שומעים, ובא אם תחת אשר כי בו תנאי ג"כ אם אינכם שומעים איש את גלוליו עבודו, כי אם ישמעו ישוב ה' להדרש להם :

פסוק מ

כל בית ישראל כלה. הכפל לחזק, ובפי' תקנתיו :

תרומתיכם, ראשית משאותיכם התרומה מדגן תירוש ויצהר, ומשאות הם יתר המתנות, כמו בכור וכדומה, שאינה מרימה ומפרישה מן החולין המתערבים עמם :

פסוק מג

דרכיכם, **עלילותיכם**. הדרכים הם מנהגי הנפש ותכונותיה, שמהם צומחים העלילות שהם הפעולות וזה הבדלם בכ"מ, ועי' למעלה (סי' ז' וסי' י"ד) :

ונקטתם, עי' למעלה (ו' ט') :

פרק כא

פסוק ב

תימנה, **דרום**, **נגב**. מצד שצד הדרום הוא מוגבה יותר מצד הצפון (לשטת הקדמונים) והשמש מחמם שם ביותר נקרא דרום, ומצד הארץ שהיא נגובה שם מרוב החום נקרא נגב, ומצד שהוא פונה לימין כשפניו למזרח נקרא תימן, וע"כ על הגורל שהפיל אם ילך לימין או לשמאל, צודק לשון תימנה, ועל המקדש שהיה ברום עולם ודרום ירושלים, צודק שם דרום, (וכל ארץ יהודה עולם ודרום ירושלים, צודק שם דרום), ועל ארץ יהודה בכלל, צודק לשון נגב שהוא בדרום ארץ ישראל והארץ נגובה שם ביותר :

והטף והנבא. הטפה היא קצרה מן הנבואה, ואמר אל תטיפו יטופון (מיכה ב':ו'), ולא תטיף על בית ישחק (עמוס ז':ט"ז), ר"ל אף דבור קצר, שיצייר הדבור הארוך כנזילת מים, והדבור הקצר כנוטף טיפים טיפים, כמו ועלימו תטף מלתי (איוב כ"ט:כ"ב-כ"ג) ואמר יערף כמטר לקחי וכו', ופה הדבור על המקדש נאמר בקצור כנוטף מעט מים :

פסוק ג

מצית. גדר פעל יצת אם מבעיר הבערה גדולה בפעם אחת (ישעיה ט') :

להבת, **שלהבת**, הלהב יוצא ומתפשט מרחוק מהאש הבוער ושלהבת, מורכבת מתיבות אש להבת, כמו כאש להבה אכלה סביב, כי יש להבת שנפרד מן האש ומלהטת, ויש שבאים ביחד אש ולהבה. והוא בוער ולוהט :

ונצרבו. כמו צרבת השחין, עי' בתו"ה תזריע (סי' ק"ט) :

מנגב צפונה. מנגב ילך לצפון, והה"א תחת למ"ד בתחלתה :

פסוק ה

ממשל משלים. המשל שעל ידו יובן הנמשל בא בקל, כל המושל עליך ימשל (למעלה ט"ז) והמשל הסתום, שצריך משל להבין המשל יאמר ממשל משלים בפעל :

פסוק יב

ונמס כל לב ורפו כל ידים, עי' (ישעיה י"ג ו') :

וכהתה כל רוח. כמו רוח כהה (ישעיה ס"א ג') :

פסוק יד
מרוטה. פעל מרט לא נמצא על החידוד בשום מקום, שע"ז בא פעל לטש שנן חדד, ועקר הנחתו על תלישת השער, ונמצא נחושת ממורט (מ"א ז' מ"ה) והוא על נחושת מצוחצח מאד שנמרטו ממנו כל הסיגים, ובא פה על חרב שצחצחו אותה וגם מסירים חדודה ומורטים אותה, וגם אם לא תאבה לפרש מרט מענין תלישה רק כמו נחושת מרט מענין צחצוח, עכ"פ אין חידוד בכלל צחצוח ור"ל חציו הוחדו וחציו רק מורטה להיות לה ברק וצחצוח ולא הוחדה שם ונשארה בלא חידוד, ובפירוש אומר ויתן אותה למרטה לתפוש בכף, והיא מורטה לתת אותה ביד, הרי המירוט מסיר החדידות בענין שיוכל לאחזה ביד, וע"י שאינה חדודה נשאר הברק שלה ולא יכהה ע"י דם ההרוגים ובזה תמצא פתרון לחדת הנביא אשר לא מצאו המפרשים פתרונה :

פסוק טז
היא הוחדה חרב. ר"ל להיות חרב, כי בצד שמורטה אינה חרב רק בית יד של חרב :

פסוק יז
מגורי. מענין מגור ופחד :

ספק. כבר בארתי (ירמיה ל"א) שהספוק המורה על הכאת כף משתתף עם ספק מענין ספק שבא בדבר שהיה מסופק בו תחילה ונתחדשה לו ידיעה :

פסוק יח
בחן. מענין בחינה ונסיון :

פסוק יט
החדרת. שנמצאת בחדריכם :

פסוק כ
אבחת. י"מ כמו אבעת, וי"מ כמו טבחת א' תמורת ט' בחילוף א"ט ב"ח :

אח. מענין שמחה, כמו האח האח ראתה עינינו :

פסוק כא
מעדות. ענין זימון :

מארץ אחד. מארץ מלך אחד :

פסוק כד
ויד. מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה :

ברא. מופנה ע"י כריתה, כמו וברא אתהן בחרבותיו :

עיר ברא. עיר שנכרתה והופנה מקומה, וברא ציווי, שתפנה יד ותפנה עיר :

פסוק כה
בצורה. הב' הוא ב' השימוש, ר"ל כן תצייר בצורה הזאת :

פסוק כו
קלקל. השליך החצים בקלות כמו וכל הגבעות התקלקלו, וי"מ מענין נחושת קלל לוטש החצים שיהיו קלל ומביט בהם והוא מין קסם כמו תרפים :

פסוק כז
כרים. **סוללה**, **דיק**. עי' פי' למעלה (ד') והסדר הוא דיק, ואח"כ בונים סוללה, ואח"כ משימים כרים, כמ"ש למעלה שם ולקמן כ"ו ח', רק הקסם בא להפך שיתחיל בכרים, וגם ישימם על השערים כאילו א"צ לסוללה להגיח משם עם הכרים, וא"צ להקדים הדיק לסגור בעד בני העיר, כי חלשים המה, וכן אמר (י"ז י"ז) בשפוך סוללה ובנות דיק, כי נבוכדנצר שפך סוללה תחלה כפי שעלה בידו הקסם :

פסוק כח
שבעי שבעות, שבע פעמים שבע, ובא המספר במשקל נקבה (לקמן מ"ה כ"א) שבועת ימים :

פסוק כט
עונכם, **פשעיכם**, **חטאיתכם**. העון בסבת עוית השכל והכפירה, והפשע הוא המרד, והחטא בסבת התאוה, (אילת השחר כלל שס"ג) עיי"ש :
הזכרכם. מקור מבנין נפעל :
עון קץ, עון האחרון המחייב הקץ והכליון, וכן לקמן (ל"ח ה') :

פסוק לא
הרים. פי' המפ' כמו הסר, ולא נמצא לשון הרמה על הסרת הדבר, כי וירם את המחתות ודומיהם הוא מלשון הרמה, וכן לשון תרומה שמרים הקדש מן החול, ולמ"ש הוא כפשוטו הרמת המעלה והכבוד :

פסוק לג
פתוחה. היא הוצאת החרב מתערה שהיא סגורה בו :
להכיל. להחזיק בה ולישא אותה, וכן נלאיתי הכיל, לישא הדבר, וכן מי יכלנו (יואל ב'), ישאנו :

פסוק לה
מכרותיך. כמו מגורותיך, מקום שדר שם בקביעות כנ"ל (ט"ז ג') :

פסוק לו

זעמי, עברתי. הזעם משתתף עם השמות שמורים על הקללה והעונש, והעברה משתתף עם השמות המורים על הקצף והחרון, (ישעיה י' ה'), וגדר עברה, שע"י כעסו יעביר הגבול לשפוך חמתו גם על הבלתי חוטא (ישעיה י"ג ט') :

פרק כב

פסוק ב

התשפט התשפט. יל"פ שהנביא היה שופט ומסתפק בעצמו אם ישפוט ויחקור אחר עונות ירושלים, א"ל ה' וכי תשפוט ותחקור ע"ז אם תשפוט את עיר הדמים ? אני אומר לך הודע אותה את כל תועבותיה :

פסוק ד

ותקריבי ימיך ותבא עד שנותיך. השנים מציינים שנות עולם, שבכל שנה יתחדשו שנויים בנמצאי העולם, והימים (כשאינו בא על ימים אחדים) יצייר ההמשך הזמני המייעד לכל נמצא בכלל, כל הימים אשר אתם חיים על האדמה, וכשאמר כמה ימי שני חייך, היינו ההמשך הכללי משני חייך, ומצאנו הרבה פעמים שמציין בימים הימים הטובים, ובשנים יציין השנוים שיעשו בחיי האדם שרובן רעים, כי כל שנה ישונה ליחותו ומזגו ויותך ויופסד ויתקרב אל הזקנה, ודייק יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה, ודברנו ע"ז בכ"מ, ואמר פה תקריבי ימיך שנשלמו ימי הטובה ובא קיצם, ותבא עד השינויים שיתחדשו עליך לרעה :

חרפה לגוים וקלסה לכל הארצות. קלסה היא יותר מחרפה שהוא המאמר שעושים לצחוק ולגנאי וכבר בארתי למעלה (ו' ט', י"ב ט"ו) שבכל הספר הזה יציין שגלו בגוים ומשם נתפזרו לארצות רחוקות, ובזה מוסיף שלא לבד שיהיה חרפה, כי יהיה גם קלסה, ולא לבד לגוים הסמוכים, כי גם לארצות רחוקות כמ"ש הקרובות והרחוקות וכו' :

פסוק ו

איש לזרעו היו. הזרוע מציין ראשית הכח, והנשיא אשר במשפט יעמיד ארץ המשפט היא הזרוע שלו המניעה ידו וכחו, אבל אם יגבר שלא במשפט נקרא איש זרוע (איוב כ"ב ח') :

פסוק יב

ותבצעי. מענין גזלה כמו כן ארחות כל בוצע בצע ויל"פ מענין רווח כמו מה בצע, שתעשוק ותעשיר בזה את רעיך ואנשי בריתך שהם מצרים ואשור :

פסוק יג
והנה הכיתי כפי. כמ"ש (כ"א כ"ב) וגם אני אכה כפי :

פסוק טו
בגוים, בארצות. עי' למעלה (י"ב ט"ו) :

פסוק טז
ונחלת, מנחלים נחלה ובינינו נפעל, כמו וננחלת, ואין בו דגש מפני הח' :
בך. פי' העניינים שהיו בך מקדם :

פסוק יח
סיגים כסף. לדעת המפ' בא היו"ד והמ"ם עם הסמוכות שלא כדת, ולמ"ש ר"ל הסיגים היו כסף :

פסוק כ
(כ-כא)
אקבץ, וכנסתי. יש הבדל בין קבץ אסף, כנס, הקובץ מקבץ הנפזרות, והאוסף אוסף אל מקום אחד, כמ"ש (ישעיה י"א), והכונס כונס למקום שמור בל יצא משם, כונס כנד מי הים, ועז"א לאסוף ולכנס (קהלת ב':כ"ו) ר"ל שיכנס ע"מ שישארו בכור :
באפי, בחמתי, עברתי. כבר בארתי למעלה (ה' י"ב) שטאף הוא החיצון וחמה היא החמה הפנימית, ושתיהן יהיו על החוטא, וגדר העברה שע"י אפו וחמתו שופך קצפו גם על הבלתי חוטא, שעובר גבול האף לקצוף על הכלל, כמ"ש (ישעיה י"ג י"ג), ועז"א ונתכתם מעצמכם שכיון שנתן רשות למשחית וכו' :

פסוק כב
כהתוך כסף. כהתכת כסף, כמו כהנתוך :

פסוק כד
לא גשמה. מבנין פועל ונפל הדגש, ומפיק הה"א לתפארת הקריאה, רד"ק רש"י פי' לא נתן גשם הראוי לה לטהרה :

פסוק כה
חסן ויקר. דברים חזקים ויקרים :

פסוק כו
חמסו תורתי. החמס נופל על כל דבר שנעשה שלא כראוי, וחוטאי חומס נפשו, ור' יונה כתב שחמס בלשון ערבי הסרת הדבר ממקומו, וכן (צפניה ג' ד') חמסו תורה :

פסוק כט
עשק גזל. עשק המעכב שכר שכיר והוא קל מגזל :

פסוק ל
גדר גדר ועמד בפרץ. עי' לעיל (י"ג ה') :

פסוק לא
זעמי עברתי. עי' לעיל (כ"א ל"ו) :

פרק כג

פסוק ג
עשו. מענין ועסותם רשעים, מיעוך וכתישה, ומזה שם עיסה בלשון המשנה, ושם עריסה במקרא, ראשית עריסותיכם, שהרי"ש נוסף כמו שרביט שבט, סרעף סעיף וכדומה ושדים הם העליונים, ודדים במקרא הם במקום הבתולים, כמ"ש בפי' משלי על דדיה ירווך בכל עת :

פסוק ד
אהלה. אהל שלה מופרדת מבעלה :

אהליבה. היינו אהלי בה :

פסוק ה
ותעגב. העיגוב הוא קודם אל הזנות שתעורר הזונים בדברי חשק ועגבים, כמו עגבים בפיהם, שיר עגבים (לקמן ל"ג) :

פסוק ח
תזנותיה. יש הבדל בין זנות, ובין תזנות, ובין זנונים, ובין זמה, שזנות היא הזנות הרגיל וזנונים בכפל עי"ן הפעל מורה על התמדת הזנות ושהיא בפרהסיא כמו קח לך אשת זנונים וילדי זנונים, שכ"ה בכל השמות שנכפל עי"ן הפעל, כמ"ש בכ"מ. ותזנות, מורה ששופך זנות על אחרים, שע"ז בא בצורת ההפעיל. וזמה, מורה השתקעות המחשבה בזנות. ובזה תבין שנויי הלשונות בפרשה זאת :

פסוק יד
אנשי מחקה. כמו אנשים, וכן מאנשי התרים (מ"א י') :

בששר. מין צבע :

פסוק טו
סרוחי טבולים. המצנפת טבול בצבע וסרח העודף ממנו יוצא משני צדדיו למטה :

שלישים. גבורים ונכבדים כמו ושלישיה על כולו :

פסוק יז
ותקע. שרשו יקע ובא על הסרת הדבר ממקומו, ופה על הסרת דבקת הנפש לאהבה אל השנאה, וכן פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו' ח') :

פסוק כ
על פלגשיהם. עם פלגשיהם, כמו ויבואו האנשים על הנשים :
בשר. כינוי אל אבר התשמיש כמו רר בשרו את זובו :

פסוק כג
פקוד שוע וקוע. שמות מדינות כן ת"י :
אותם. כמו אתם :

פסוק כד
הצן. כמו והביאו בניך בחצין מין מרכבה, עז"א הצן ורכב :
צנה ומגן. על הגוף (צנה מגין בפני חרב, ומגן בפני חץ, וצנה מקיף מג' רוחות) :
וקובע. מגן נחושת על הראש (ש"א י"ז) :

פסוק כז
זמתך. **זנותך**. כבר התבאר (פסוק ח') ונגד זמתך שהוא השתקעות המחשבה בזנות, אמר ולא תשאי עיניך אליהם, ונגד זנותך מא"מ, אמר ומצרים לא תזכרי עוד :

פסוק כט
ערות זנוניך. היא רוב הזנות שזנית בפועל :
וזמתך. היא השתקעות המחשבה בזנות ר"ל ראוי לעשות אלה לך :

פסוק לב
לצחק וללעג, הלעג הוא יתר מן השחוק, כמ"ש (ירמיה כ' ז') :

פסוק לג
שמה ושממה. שממה גדול מן שמה (כנ"ל ו' י"ד) :

פסוק לד
ומצית. כמו שתית מצית (ישעיה נ"א) :
תגרמו. מענין גרם, כמו ועצמותיהם יגרם שהיא שבירת העצמות למצצם, והושאל על חרשי הכלי :

פסוק לז
העבירו להם. לגלוליהם :

פסוק מב
ואל אנשים ויתנו צמידים. ר"ל נתנו צמידים אל אנשים, והוי"ו כוי"ו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו :

וסבאים. פי' שכורים כמו אל תהיו בסבאי יין :

פסוק מג
(מג-מד)

לבלה. היא שם המופשט של הצרעת המתדבק בנואפים ומכלה את בשרם ועצמותיהם, כמו חילי הצרפתים בזה"ז, וחולי הזאת קורא ג"כ בשם אשות הזמה אשות שם הרבים משם אש האש הבוער והקדחת הבא מסבת הזימה, ונשתנה משקלו להורות שהוא אש משונה מעצם עד בשר יכלה, ור"ל נאופים (אשר) עתה יזנו הנואפים ותזנות של הנואפות והיא (היינו הנואפת עצמה), כולם יהיו לבלה, החולאת הזאת ששמה בלה, תקחם. ומ"ש ויבא מוסב על שם בלה. וכבר התבאר אצלי שבשמות המופשטים ישמש עליהם לפעמים בלשון זכר ולפעמים בלשון נקבה, לכן אמר ויבא בלשון זכר על תוקף ביאתו, וכאשר יצייר הבלה כבא על אשה זונה, ר"ל שנדבק בה כמער איש ולויות. וכן יצייר שאשות ולהבות הזימה, באו אליהם בשחפת וקדחת להשחיתם, והיא מליצה נפלאה מאד :

פסוק מה
אותהם. תחת אתהן וי"ל אות שלהם, אות הצרעת שבהם, זה אות שהם נואפות ושופכות דם :

פסוק מז
וברא, מקור, להכרית אותן :

פסוק מח
ונוסרו. מורכב מנפעל והתפעל, שתחלה יקבלו מוסר בהכרח ע"י פועל שיעשה בהזונה, ואח"כ יתיסרו בעצמם ברצון :

פרק כד

פסוק ג
שפות. עריכת הקדרה על השפתים :

פסוק ה
דור. מענין מדורה, ובא על הסדר שמסדרין עצים וזפת ואש לעשות מדורה, ומשתתף בזה עם הוראתה השניה מענין היקיף, וחניתי כדור עליך, וזה ההבדל בין מדורה ובין מוקד ויתר לשונות :
רתח. הוא הבישול יותר מדאי כמו ירתיח כסיר מצולה (איוב מ"א:כ"ג) :

פסוק ו
חלאתה. זוהמא, והראשון בלא מפיק, ויל"פ שנמצא בה חלאה מחמת הבישול וגם חלאתה של הסיר שהיה מכבר לא יצאה, כי לא רחצו הסיר בעת שהניחו בו הבשר :

פסוק ז
צחיח סלע. מקום הגבוה והיבש של הסלע :

פסוק י
הרבה, הדלק. כולו בלשון מקור, להרבות ולהדלק ולהתם :
והרקח. דבר דק הנרקח כמרקחת, כמו ים ישים כמרקחה (איוב מ"ב) :
יחרו. הוא הנחרר מרוב האש :

פסוק יב
תאנים. לשון והיתה תאניה ואניה, ויל"פ שנלאית מרוב האבל :
באש. יל"פ ג"כ מענין וירום תולעים ויבאש חלאה הנבאשה, והב' שורש :

פסוק יד
אפרע. ביטול הדבר, כמו ותפרעו כל עצתי, (משלי א') :
כדרכיך וכעלילותיך. עי' הבדלה למעלה (ז' ג') :

פסוק יז
האנק דם. כמו דממה וקול, ר"ל הרכבה מקול ומדממה, וכאן ר"ל שיהיה מורכב מאנק ומדממה, ר"ל שיהיה האנקה בחלש :
מתים אבל. כמו בכור שורו, שופר תרועה :
פארך. פארי המגבעות, ולדעת חז"ל התפילין שנקראים פאר, ושם שפם בא תמיד אצל אבל, כמ"ש בס' התו"ה תזריע (סי' קנ"ד) טעמו של דבר :

פסוק כג
ונמקתם. כמ"ש ימקו בעונם (ויקרא כ"ז) :
ונהמתם. כמו ונהמת באחריתך (משלי ה) :

פסוק כד
בבואה. בבוא השמועה :

פסוק כה
משא נפשם. דבר שאליהם נושאים את נפשם, והם בניהם ובנותיהם :

פסוק כו
ביום ההוא יבוא. נעלם מלת אשר ור"ל ביום אשר יבא הפליט ביום ההוא יפתח את פיך, כי א"א לפ' כפשוטו, שהחורבן היה בעשרה באב והפליט בא בחמשה בטבת :
להשמעות. שם בתוס' ו"ת, ופי' להשמיע לאזנים :

פרק כה

פסוק ג
האח. ענין שמחה :
נחל. נתחלל, [נפעל עבר מן הכפולים] :

פסוק ד
וישבו, מבנין פעל הדגוש, מענין ישיבה :
טירותיהם. הוא הארמון הגדול הנמצא בעיר לקיבוץ הכלל, ואצל העכו"ם היו מתקבצים שם לע"ז כנודע :

פסוק ו
מחאך. כמו וכל עצי השדה ימחאו כף :
ורקעך. רקידה ברגל :
בשאטך. משתתף עם שוט המורה על הכאה, ר"ל שמכאיבים, כמו השטאים אותך ר"ל העוקצים ומכאיבים לך, וכן ולשוטט בצדכם (יהושע כ"ג:י"ג), ואם יכאיב לו ע"י בוז ולעג זה נקרא שאטת הנפש, ועז"א בשאט נפש (פט"ו) :

פסוק ז
גוים עמים. בארתי הבדלם (ישעיה א' ד') שעם מעולה מן גוי, שמורה שי"ל מלכות והנהגה :
עמים ארצות. התבאר למעלה (י"א ט"ז, י"ב ט"ו) ובכ"מ, שבכל הספר יציין שארצות הם רחוקים יותר מן עמים וגוים עיי"ש :

פסוק ט
(ט-י)

לבני קדם. אני פותח לבני קדם, שילכו דרך מואב על בני עמון :

פסוק יב
ונקמו. בבנין הכבד מורה על התמדת הפעולה, ויש הבדל בין נקם שאחריו ב', שמורה נקימה מחמת שנאה, ובין נקם שאחריו מ', שמורה נקימה מחמת שהרע לו :

פסוק יג
מתימן. י"מ שמוסב על והכרתי ממנה אדם ובהמה מתימן, וכפל הכינוי עם הפעול כמו ותראהו את הילד, וכפי הנחת הטעמים פירושו שבצד של תימן תהיה חרבה, ובצד ששם דדן יפלו בחרב :

פסוק יז
בתוכחות חמה, חמה גלויה עד שידעו שהוא מה' (כנ"ל ה', ט"ו) :

פרק כו

פסוק ד
וסחיתי. משתתף עם פעל נסח (בית גאים יסח ה') שפי' העתקה ועקירה, כדרך חסירי נו"ן ונל"ה שישתוו במובנם :
צחיח סלע. צח ונקי מעפר, ויבש :

פסוק ה
משטח חרמים. יפרשו שם מצודות דגים :
ומחי קבלו. מחי, מענין כאשר ימחה הצלחת
וקבלו. מענין בית קיבול, כשיריק ויקנח החצים שקבל הצנה יתן החצים מחומותיך ויל"פ מחי, מענין הכאה בלשון ארמי, וקבלו מענין נגד, ויכהו קבל עם (מ"ב ט"ו), החצים שיכו נגד הצנה שיקים מול החומה יתנם בחומותיך, וכ"ז לגוזמא שבמעט חצים יכבוש החומה, ובחרב לבד יתוץ מגדלות, והחומות ירעשו מקול פרש אחד, וכ"ז להפלגת מליצת קלות הכיבוש :

פסוק יב
וללו, ובזזו, הבדלם בארתי (ישעיה ח' א') ובכ"מ :
והרסו, יתצו. עי' הבדלם בתו"ה שמיני (סי' קל"ט), וירמיה (א' י'), ומוסיף שאף יתוץ האבנים לשברים :

פסוק טו
מקול. יש הבדל בין מקול מפלתך ובין מיום מפלתך (פי"ח), שהקול יציין לפעמים שהוא רק קול שמיעה, כמ"ש בגדר צירוף מלת קול בס' התו"ה (ויקרא סי' רצ"ג) :

פסוק טז
מעיליהם, בגדי רקמתם המעיל יעטוף בו על הבגדים (ישעיה נ"ט י"ז), ותחת הבגדים ילבשו לבוש חרדות :

פסוק יז
ההללה. הה"א במקום אשר :
אשר נתנו חתיתם. חתיתם הוא שם המופשט הימים נתנו ליושביה [של צור] את חתיתם, כמו את אימתי אשלח לפניך :

פסוק כ
צבי. מענין מצב וקיום :
בארץ חיים. מגביל נגד מה שצור תהיה ארץ בני תמותה ארץ אופל וצלמות :

פסוק כא
בלהות. שם בלהה הונח על השדים כמ"ש (ישעיה י"ז) :

פרק כז

פסוק ג
כלילת יופי. משתתף עם מלת כל השלמת היופי בכללו וכן כללו יפיך גמרוהו בש והלוחות הדקים שבצדי הספינה שמחוברים זוגות אל הצד קורא לוחותים (בפסוק הקודם) ולי נראה ממ"ש קרשך בלשון יחיד שהוא על העץ שעורכים בו הספינה (דער רודער), ובזה יוצדק מה שהיה משן שנולד בארץ אשור והביאו מאיי כתים לצור. ולפי' הראשון נראה ששן הוא מענין שן הסלע. שהוא מקום החזק והמוצק של הסלע :
ואשורים. מענין תדהר ותאשור (ישעיהו ס':י"ג), מן הארז לקחו שן הארץ ותקפו ועשו ממנו קרשי הספינה :

פסוק ז
לנס. היא הוילון שפורשים על התורן :
ומכסך. הוא כיסוי הספינה לאהל לה : ומשתתף עם תחבולות, כי צריך לזה חכמה ותחבולות לעשות מלאכה במים רבים :

פסוק ט
מלחיהם. הם העבדים שתחת המשוטים הנזכר (בפסוק ו'), שעוזרים בהנהגת הספינה להפוך מי הים ולדחותם אל צד שאליה מגמת פניהם ללכת, שמלח ישמש על העירוב, כמו ממולח טהור קודש :

פסוק י
תלו. מענין תל הר גבוה ותלול, העמידו תלים תלים, כי לא מצאנו תלים מבנין הכבד :

פסוק יא
על חומותיך. מלת היו נמשך גם למעלה (היו) על חומותיך (והיו) גמדים במגדלותיך ר"ל כאנשים קטנים שגומד ארכם נדמו בעמדם על המגדל הגבוה :

פסוק יב
(יב-יד)
סחרתך, **עזבוניך**, **מערבך**, **רכליך**. הסוחר, הוא הסוחר הגדול היתה כאניות סוחר אשר סוחריה שרים (ישעיהו כ"ג:ח') עמש"ש. והרוכל, הוא הנושא הסחורה מבית לבית למכרה לאחדים, מכל אבקת רוכל, הרוכלים ומוכרי כל ממכר (נחמיה י"ג כ') : ועזבון, נגזר מפעל עזב, הסחורה שעוזבים בעיר בבתי המסחר. וכן מערבה הוא מענין ערבות, הערבון שנותנים הלוקחים בעד המעות כמו מה הערבון אשר אתן לך, ושני הלשונות האחרונים לא נמצא על המסחר רק בפ' זאת, והבדלם מבואר בענין כמ"ש :

פסוק טו
אשכרך. משתתף עם שכר בשי"ן שמאלית, מענין שכר וריוח וכן אשכר יקריבו (תהלות ע"ב) :
הבנים. קרן של מין חיה וי"מ מין עץ :

פסוק יט
מאוזל. פרש"י מטוה של שיראין, ונקרא משי, על שמשוי ונמשך מן תולעת המשי, ונקרא אוזל, על שנוזל והולך מגופו :
ברזל עשות. חתיכות ברזל או ברזל זך כמו עשת שן :

פסוק כג
כלמד. כאשר למד, ובא בצורת הסמיכות שהיה למד ומורגל של רוכלתיך :

פסוק כד
גלומי, מענין גלימא בדברי חז"ל כמ"ש בשבת (דף ע"ז), שבא על הבגד שעוטה כל הגוף, ומזה גלמי ראו עיניך, ויקח אדרתו ויגלום, מלבוש שנעשה כגולם על כל הגוף :

גנזי ברומים, פי' ריק"ם שבגדים נאים קורים בלשון ערב ברומיא :

פסוק כה
שרותיך. מענין שירות, וי"מ מענין שיירא שהולכים שיירות רבות :

פסוק כו
השטים. כמו היו שטים לך (פסוק ח') :

פסוק לב
בניהם. מענין נהי, ואחד מקונן קינה והשומעים עונים נהי והוי, כמ"ש (ירמיה ט' י"ט) :
כדמה. כמו שכנה דומה נפשי :

פסוק לד
עת נשברת. האניה, ויצויין על צד המליצה ג"כ שנשברה העת ונכרתה ההצלחה :

פרק כח

פסוק ב
לנגיד צר. יש הבדל בין נגיד ובין מלך, שהנגיד כולל כל הממונה להנהיג, כמו נגיד בית האלהים, נגיד על האוצרות, וקרא לדוד בשם נגיד בעוד לא הובטח לו המלכות בירושה (ש"ב סי' ו' וסי' ז'), וכן קרא לשאול (ש"א ט' ט"ז י' א'), ולירבעם (מ"א י"ד) נגיד מטעם זה, ומזה מבואר שנגיד צור אינו המלך שמוזכר בפסוק י"ב :

פסוק ג
עממוך. משורש עם, וי"מ מענין יועם זהב, שנסתר ונכסה זהרו :

פסוק ד
ותעש זהב. עשיה ממש כפשוטו :

פסוק ז
עריצי. שם עריץ יתאר את הגבור לגנאי לרוב :
יפעתך. בא על הופעת האורה או הרוחניות תמיד, הופיע אור עננו, יושב הכרובים הופיע, ועז"א וחללו :

פסוק ח
ממותי חלל. החלל ימות מיתות הרבה בדקירות רבות, וכן מותי ערלים, קיבוץ מות, מיתות הרבה :

פסוק יב
חותם תכנית. החותם חקוק עליו שם האיש וצורתו, ואם בא הכל בכיון נקרא חותם תכנית, והכ"ף שורש מענין תוכן לבנים, או בא מן כן, כמו תבנית מן בנה, והתי"ו במשקל השם, ר"ל שמכוין היטב אל האיש שצורתו נחתם בו :

פסוק יג
בעדן גן אלהים. מלת עדן מענין עידון ותענוג אתה יושב בעידון של גן אלהים, כמו ונחל עדניך תשקם, גם יכוין על צד המליצה אתה היית הגן אשר בעדן, ר"ל המובחר שבו, כמו שהגן מבחר העדן :

פסוק יד
כרוב ממשח, הכרובים היו מעצי שמן, ושמן בלשון כשדים משח (עזרא ו' ט'), ולכן בא בשו"א ובפת"ח שכן משקל השם בארמית, ונקרא סוכך כי היו הכרובים סוככים בכנפיהם על הכפורת :
בהר קדש של אלהים. ויל"פ אלהים היית, היינו אחר מותך נעשית מלאך, והתהלכת בתוך אבני אש שבג"ע :

פסוק טז
מלו. כמו מלאו, והוא פעל יוצא :
ואבדך. כמו ואאבדך :

פסוק יז
על יפעתך, עם יפעתך, כמו על עולת התמיד :
לראוה בך. שרשו ראה, והוי"ו תחת ה"א כמו גאוה זעוה, והוא מקור מן הקל, כמו ולא יוסיפו לדאבה (ירמיהו ל"א:י"ב) וראה שאחריו ב' יבא על הגנאי, ובאויבי ראתה עיני, המה יביטו יראו בי, או ראייה והשגחתה והפלאה בעצם הנראה, לראות בבנות הארץ, ורואה בעבים לא יקצר :

פסוק כג
ונפלל. מענין ונתון בפלילים שהוא משפט בדבר גדול כמ"ש (ישעיה ט"ז ג') יעשה משפט להחללים ע"י חרב :

פרק כט

פסוק ג
עשיתני. עשיתי את עצמי :

פסוק ד
חחים. (למעלה י"ט ד') הכלי שתופשים בו הדג :
דגת. מן והדגה אשר ביאור (שמות ז':י"ח), שם הקיבוץ :

פסוק ה
תאסף, **תקבץ**. עי' הבדלם (ישעיה י"א י"ב ולמעלה י"א י"ז) :

פסוק ו
משענת קנה, הקנה חלוש, קנה וסוף קמלו, קנה רצוץ :

פסוק ז
תרוץ. מבנין נפעל משורש רוך ורצץ : והעמדת י"מ מענין לא מעדו קרסולי, ואני פירשתי מענין עמידה כפשוטו :

פסוק ט
לשממה וחרבה. חורבה יפול יותר על הערים, והשממה על כלל הארץ, (וכמ"ש בפסוק י"ב, ולקמן ל' ז'), ושממה הוא יותר מן החורבה, וע"כ אמר (בפסוק י') לחרבות חורב שממה, ששממה מתאר את החורבה להגדיל ענינה, וכן לקמן (ל"ו ד') לחרבות השוממות :

פסוק יב
והפיצותי בגוים וזריתים בארצות, התבאר למעלה (י"ב ט"ו) :

פסוק יד
ושבתי, **והשיבותי**. ושבתי בקל היא השבת המדרגה והשיבותי בהפעיל, הוא לארצם. כמו שיסדתי כלל זה בירמיה (כ"ט י"ד, ל' ג') :
מכורתם. כמו מגורותם, עי' למלעה (ט"ז ג') :

פסוק טו
הממלכות גוים, גוים הם קבוצים שא"ל מלך, כמ"ש (ישעיה א' ד') :

פסוק יט
ושלל שללה ובזו בזה. הרכוש שנשאר אחרי המלחמה נקרא שלל, ומה שבוזזים אנשי החול כ"א ביחוד נקרא בזה, כמ"ש (ישעיה ח' א'), למעלה (ז' כ"א, כ"ו י"ב), ולקמן (ל"ח י"ב י"ג, ל"ט י') :

פסוק כ
שכר לחילו, **פעולתו**. כבר בארתי בס' התו"ה (קדושים סי' ל') שיש הבדל בין שכר לפעולה, בשם פעולה ישקיף על העסק שפעל ועשה, ובשם שכר ישקיף העל הריוח,

ושם שכר יפול גם אם פעל ע"י אמצעי, החיל והמשרתים, ושם פעולה היא ע"מ שפעל בעצמו בבלי אמצעי, ובשתי אלה השקפות תפס לשון שכר אצל החיל ולשון פעולה על אשר עבד בעצמו :

פרק ל

פסוק ט

בציים. הם אניות גדולות, אניות מלחמה, כמו וצי אדיר לא יעברנו (ישעיה ל"ג) :

חלחלה. מצייר החלחלה בעצם מופשט שהיתה ובאה :

פסוק יב

חרבה. מענין יובש :

פסוק טז

חול תחיל. המליץ יצייר הבקעת העיר כחבלי יולדה ובקעית הרחם להפתח, (ירמיה ד' ל"א, י"ג כ"א, כ"ב כ"ג, ל' ו', נ' י"ד) ובכ"מ :

צרי יומם. שונאים את היום, כמו המה היו במרדי אור (איוב כ"ד:י"ג) :

פסוק יז

והנה, הערים עצמם, (שהעיר לשון נקבה) ר"ל יושביהם :

פסוק יח

חשך. בשי"ן שמאלית, כי החשך ישוב ויאיר, אמר שנפסק היום לגמרי :

מטות. הענין עשה לך מוסרות ומוטות :

פסוק כא

חבשה. חתול. החיבוש הוא הקשירה בחזקה (עי' ישעיה א' ו), והחיתול היא כריכה סביב בדברים רכים, והחתל לא חתלת (למעלה ט"ז) :

פסוק כג

והפצותי, התבאר למעלה (י"ב ט"ו) :

פסוק כד

(כד-כה)

וחזקתי, והחזקתי. חזק בבנין הכבד מורה על נתינת גבורה ואומץ, והחזיק בהפעיל משתתף עם תופש אוחז ר"ל שלא יניחוהו עד יבא עליהם שנית :

פרק לא

פסוק ג

חרש. הוא יער שהעצים קרובים זל"ז ונסבכים עד שהנמצא שם יסתר מב"א, וישב דוד בחורשה (ש"א כ"ג) ומשתתף עם חרש מענין שתיקה :

ומצל. בנינו הפעיל עושה צל :

עבותים צמרת. ע"ל (י"ט י"א) :

פסוק ד

גדלוהו רוממתהו. עי' ישעיה (א' ב') :

תעלתיה. אמת המים :

פסוק ה

(ה-ו)

בשלחו. שלוח באילן מורה על התפשטות כמו שליחותיך נעשו (ישעיה ט"ו) :

סרעפותיו, **פארתיו**. כבר בארתי למעלה (י"ז ג') שסעיף ושרעף הם יוצאים באמצע האילן, ופארות הם בראש האילן כפאר ומגבעת סביב, והגם שאומר שהחיות ילדו תחת הפאר, והעופות תחת השרעפות, זה לרבותא שהפארות ארכו כ"כ עד שהגיעו מראש האילן עד למטה לארץ להיות צל לחיות שלמטה, כמ"ש ותארכנה פארותיו, והסרעפות רבו ועי"כ יתלוננו שם העופות הרבים, כ"ז מהפלגת המליצה :

פסוק ז

דליותיו. הם הענפים שבראש האילן המודלים יותר מדאי למעלה כנ"ל (י"ז ג') :

פסוק ח

עממהו. לא היו עמו ממלת עם, וגם משתתף עם שם עם שמורה על הקיבוץ בבני אדם, אחריך בנימין בעממיך, והושאל אל העצים, לא היו לעם אחד :

לא דמו, **לא היו**. כבר בארתי (ישעיה א' ט') שיש הבדל בין פעל דמה אל, ובין היה שאחריו כ"ף, היה ה' כאויב היה כן ממש, אבל דומה דודי לצבי, לא היה כצבי רק נדמה לו בקלות מרוצתו, ובזה תבין מ"ש בפנים :

פסוק יא

אל גוים. כמו ואת אלי הארץ לקח, ועפ"י המליצה שהגוים מחזיקים אותו לאל :

פסוק יד

אליהם. מלשון אל גוים :

פסוק טו

ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים. יש הבדל בין פעל כלא, ובין פעלים, חדל מנע חשך, הנרדפים עמו, שכלא הוא בהכרח (ומשתתף עם כלא שמורה על המאסר) והגשמים יורדים מן ההרים ושוטפים מים רבים אל הנחלים ושם יתהוו נהרות, וצריך לכלוא המים נגד הטבע כמו ויכלא הגשם מן השמים, בל יגרו אל הנחלים וממילא ימנע הנהרות מעצמם :

עלפה. כמו תתעלפנה הבתולות בצמא (עמוס ה') וההה"א נוספת :

פרק לב

פסוק ב

ותגח. נגזר משם גחון, שתשכב על גחונך, וכן כי אתה גוחי מבטן (תהלות כ"ב), בגיחו מרחם יצא (איוב ל"ח:ח'), שהילד הקטן ילך על גחונו, וכן חולי וגוחי בת ציון (מיכה ד':י') שכבי על גחונך כיולדה, והאורב מגיח ממקומו (שופטים כ':ל"ג) הלכו על גחונם בל יראום, כי יגיח ירדן (איוב מ':כ"ג) יקחנו אל גחונו :

ותדלח. הוא שמעכיר המים ומבלבלם :

ותרפס. היא הרמיסה בקרקע המים שמעלה רפש וטיט, ומשתתף עם מ"ש ושארה ברגלה רפשה (דניאל ז':ז') ועם רפש בשי"ן ימנית :

פסוק ג

רשתי, חרמי. ברשת צדים דגים רבים בפעם א', ועז"א רשתי בקהל עמים רבים :

והחרם. מחריב הדג הגדול, כמו והכיתי את כל הארץ חרם, ועמ"ש חבקוק (א') :

פסוק ה

רמותך. מענין רימה ותולעה וידוע שמשקלי השמות משתנים :

פסוק ו

צפתך. כמו צפו מים על ראשי, ושרשו צוף

פסוק ט

עמים, גוים. הבדלם התבאר ישעיה (א' ד') :

גוים, ארצות. הבדלם מבואר למעלה (ה' ה') :

פסוק כ

חרב נתנה משכו אותה. את החרב, ובא הכינוי עם גוף הפעול, כמו ותראהו את הילד :

פסוק כא
ידברו לו. כל דבור שאחריו למ"ד היינו בשבילו, כמו שיסד רש"י ז"ל :

אלי. גבורים :

פסוק כו
מחללי, פעול מבנין הדגוש ונפל הדגש, כמו מטועני חרב :

פרק לג

פסוק ב
מקציהם. הוא איש העומד בראש העדה, כמו וישלחו מקצותם אנשים בני חיל (שופטים י"ח ב') ומזה שם קצין, וכן בספרי בהעלותך (סי' פ"ה) ר"ש בן מנסיא אומר ותאכל בקצה המחנה במוקצין שבהם בגדולים שבהם, וכה"א וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין ובב"ק (דף צ"ב) ומקצה אחיו לקח חמשה האנשים אלו הנכפלים בשמות, ובאמת מצאנו שבא על הקצה השני הגרוע, ויעש כהני מקצות העם (מ"א י"ב), וגם עמ"ש ומקצה אחיו, ועל בקצה המחנה יש דעה במדרש ובספרי שם שכוון על הקצה הגרוע, אולם פה שאא"ל שיעמידו צופה את השפל שבעם בודאי כוון על העומד בקצה המעלה. ומ"ם מקציהם מ"ם השימוש ונחסר הדגש שאחריו :

פסוק ד
דמו בראשו יהיה. לשון זה לא מצאנו רק גבי מיתת סקילה, ובא תמיד דמיו בלשון רבים (כמ"ש טעם הדבר בס' התו"ה קדושים סי' ק"ג), ועל שמתחייב בנפשו יאמר תמיד דמו בראשו, ולכן מוכרח לשתפו עם דמך בתוכך היה, ר"ל שאין לו כפרה, כי לא עשה תשובה ואשמת דמו נשאר בו לא ימחה :

פסוק ה
השמע את קול השופר, את קול השופר שמע. הראשון מלשון הבנה, והשני מלשון שמיעה :

פסוק ח
ודמו מידך אבקש. ולמעלה (פסוק ו') דמו מיד הצופה אדרש, ויש הבדל בין דרישה ובקשה שאחריה מלת מיד, הדרישה היא להעניש, כמו מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם, והבקשה היא בקשת התשלומין בדבר שנכנס לערבון עליו, כמו אנכי אחטנה מידי תבקשנה, אנכי אערבנו מידי תבקשנו, ור"ל את הנכנס כערב בעד הנפשות שמסרתים בידך להשגיח עליהם, וכן תפס למעלה (סי' ג') לשון בקשה מיד הצופה :

פסוק י
פשעינו וחטאתינו. הפשעים הם המרדים, והחטאות הם הנעשים מסבת התאוה, לא מצד המרד כמ"ש בכ"מ :

פסוק יא
במות הרשע כי אם בשוב רשע. כבר יעדתי באילת השחר (כלל קל"ח) שהשם הנשנה יורה שאינו השם הראשון, ור"ל בשוב רשע אחר :

פסוק יב
פשעו, **רשעו**, **חטאתו**. הפשע הוא המרד (כנ"ל י') ויצדק על הצדיק שמורד, לא כן הרשע שלא עבד את ה' ואינו מורד רק מרשיע, ומה שכתבתי ביום חטאתו הוא השוגג, ועי' בפירוש :

פסוק יד
משפט וצדקה. הבדלם מבואר ישעיה (א') ובכל התנ"ך :

פסוק טו
ישוב, **ישלם**. ההשבה הוא כשמשיב גוף הדבר, והתשלומין הוא גם כשנותן מחירו :

פסוק יח
ומת בהם. הי"ל ומת בו, ועיין בביאור הענין :

פסוק כח
שממה ומשמה. ע"ל (ו' י"ד) :

פסוק ל
הנדברים בך. כל דבור שאחריו ב' [אם לא בא לציין דבור ה' אל הנביא] הוא לגנאי תמיד, (עמ"ש ירמיה ל"א י"ט, תהלות פ"ז ג'), ודבור הבא בנפעל, מורה ששנים מדברים ומחליפים הדברים זע"ז :

פסוק לב
יפה קול ומטיב נגן, אל השיר בפה ילוה ג"כ הניגון בכלי, ותנאי השיר יפה קול, ותנאי הכלי מטיב נגן :

פרק לד

פסוק ב
אליהם לרעים. כפל הכינוי עם גוף הפעול מטעם שבארתי בפירוש :

פסוק ד

הנחלות, החולה. נחלה מצייר תחלת פעולת החולי שלכן בא בצורת הנפעל, והחולה הוא שם התואר על שכבר חלה בו החולי מכבר, הראשון די לו בחיזוק, והשני צריך רפואה :

לא רפאתם, לא חבשתם. החיבוש היא על השבר עמ"ש ישעי' (ל' כ"ו) :

הנדחת, האבדת. הנדח הוא חוץ למקומו, והאובד נעלם מקומו לגמרי, והדחתי אתכם ואבדתם (ירמיה כ"ז ט') ועי' מ"ש ישעיה (כ"ז י"ג) :

רדיתם אתם. הרדיה נקשר תמיד עם ב', לא תרדה בו בפרך (ויקרא כ"ה מ"ג מ"ו), לבד בד' מקומות נקשר עם מלת אותם, (פה), שם בנימין צעיר רודם (תהלות ס"ח), לא ירדנו בפרך לעיניך (ויקרא כ"ה נ"ג), עד רדתה (דברים כ'), כי פעל רדה נרדף עם ממשלה, רק שמורה הממשלה הקשה, שמוריד אותו מן החירות אל העבדות הקשה, ובזה י"ל שיתוף עם ירידה, ואם יורידנו מצד ממשלות עליו יצדק שימוש הב', כי הממשלה בא נקשר עם ב', המשול תמשל בנו, ואם יוסיף להורידו מצד עצמו, כמו הורדת הצאן פה, ובמ"ש בנימין צעיר רודם, שהמשילם שם לחיות, גער חית קנה, וכן הורדת העיר הנכבשת, יצדק שימוש הפעול, שמוריד אותם ובמ"ש לא ירדנו בפרך לעיניך דרש בספרא ממלת לעיניך שאין הב"ד מצוים לכנס לביתו ולבדוק אח"ז, מוסיף רבותא שגם אם ירדה אותו שזה קשה מן הרדיה בו, שמחשיב אותו ירוד ונקלה מצד עצמו, אין הב"ד חייבים ליכנס לביתו לעיין ע"ז רק אם הוא לעיניך מחויבים למחות בו :

פסוק ו

ההרים, גבעה. הגבעות הם תחת ההרים ואין הר בלא גבעה (ישעיה ב' ב') :

אין דורש ואין מבקש. בקשת האובד הוא כדי למצאו ובקשת ומצאת (דברים ד') בקשתי ולא מצאתי (שיר ג'), ודרישת האובד הוא לקחתו מיד המוצאו ע"י סימנים, עד דרוש אחיך אותו והשבות לו (דברים כ"ג) ולפעמים הדרישה קודם להבקשה, וידרשו ויבקשו (שופטים ו' כ"ט), תחלה דרשו ושאלו וכשלא מצאו תשובה הלכו לבקש. וכן אשר לא בקשו את ה' ואף לא דרשוהו (צפניה א' ו'), שהדרישה קלה מן הבקשה, וכן דרשו את ה' בקשו פניו (תהלות ק"ה) אבל בענין האבדה תקדם הבקשה שע"י הבקשה יודע לו מי המוצא ואז דרוש ידרוש מאתו :

פסוק ח

וירעו אותם. ר"ל את עצמם :

פסוק יא
ודרשתי, ובקרתים. הבקור הוא לדעת תכונת הדבר וענינו, עמ"ש בס' התו"ה קדושים (סי' נ"ד) ופה ר"ל בקור העדר בכלל לדעת את החסר, ובקור הצאן בפרט כמ"ש בפסוק (ט"ז כ') :

פסוק יג
והוצאתים מן העמים וכו'. כלשון הזה למעלה (כ' ל') ושם התבאר :

פסוק יד
תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה. הצאן ירעו ביום, וירבצו וינוחו בלילה, בערב ירבצון (צפניה ב' ז') או כחום היום, איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים, ומקום הרביצה נקרא נוה צאן, נוה רועים מרביצים צאן (ירמיה ל"ג י"ב), בנוה תנים רבצה (ישעיה ל"ה), ולפעמים כשמקום המרעה בטוח ירבצון שמה, כמ"ש נוה משולח שם ירעה עגל ושם ירבץ (ישעיה כ"ז), מתנאי הנוה שיהיה טוב ר"ל בטוח מזאבים ולסטים, ומתנאי המרעה שתהיה שמן וטוב :

פסוק טז
ואת החולה אחזק. לא לבד הנחלה גם החולה, ולא לבד ארפא כי גם אחזק, לכן לא כפל כמו בפסוק ד' :

פסוק יח
ומשקע. שנשקע הטיט למצולת המים והם נקיים, והפוכו הוא הנרפש, שיעכר המים עד יעלה הרפש ויתערב בהם, וכן אז אשקיע מימיהם (למעלה ל"ב י"ד) :

פסוק כ
בריה. משפטו בריאה, ר"ל שמנה, כמו עשרה בקר בריאים (מ"א ד') :

פסוק כט
אסופי רעב. כי כשנאספו לא"י בזמן הגליות היו סובלים שם רעב וכלימה :

פרק לה

פסוק ג
שממה ומשמה. ע"ל (ה' ט"ו, ו' י"ד) :

פסוק ה
ותגר. כמו (מיכה א':ו') והגרתי לגאי אבניה, תורידם לחרב :

פסוק ו
דם שנאת. שנאת שנאת דם :

פסוק ז
לשממה ושממה. שממה שם בשקל שמלה, וכפל השם מורה שאחר שתהיה שממה יתן אותה לשממה שנית, כי יוסיף שממה על שממה :

פסוק ח
הרים, **גבעות**, **גיא**, **אפיקים**. עיין למעלה (ו' ג') :

פסוק י
לי תהיינה. כמו הנה אפי וחמתי נתכת (ירמיהו ז':כ') :
וירשנוה. מוסב גם למטה ויורשנו אותה ואת ה' [אשר] שם היה :

פסוק יא
בם. מוסב על פעל עשית :

פסוק יד
(יד-טו)
כשמח, **כשמחתך**. י"מ שהם שתי כפ"י הדמיון שמחת כל הארץ על שוממתיך ידמה לשמחה ששמחתי על ישראל :

פרק לו

פסוק ב
כה אמר ה'. במאמר הזה בא ששה פעמים הלשון כה אמר ה', ולא נמצא מה אמר ה', עד הפעם הששית ? ולא נמצא דוגמתו במקרא, והוא פליאה נשגבה מאד באין איש מן המפרשים שם על לב, ואחרי העיון ראיתי שבכאן לא השלים הדבור, רק מציין בחמשה פעמים הראשונים שאמר כה אמר ה', ר"ל שכבר אמר ע"ז נבואה מיוחדת, וציין חמשה נבואות שנבא על חמשה אומות למעלה, וציין פה החטא של כל אומה מה שחטאו נגד ישראל, ואמר כה אמר ה', ר"ל מטעם זה אמר ה' פורעניות עליהם שכבר נזכר בספר, ובפעם הששית מוסיף נבואה על יתר אומות שלא נבא עליהם עדיין למעלה, כמ"ש בפירושי :
במות עולם. כמו והרכבתיך על במתי ארץ :

פסוק ג
שמות. מקור, והוא פעל יוצא

ושאף, הושאל ממשיכת הרוח אל תוכו אל כל התאב לבלוע איזה דבר :
על שפת לשון ודבת עם. כמו את כל הגוים והלשונות, ר"ל שידברו בם גנות כל הלשונות והעמים, כי האיבה בין העמים תהיה מצד חילוק הלשונות ומצד חילוק הנמוסים וההנהגות, וכל לשון וכל עם ידבר בם לרעה :

פסוק ד

ולחרבות השממות ולערים הנעזבות. ר"ל לערים שנחרבו ונשארו שממה כי יש חורבה שאינה שוממה אם משתדלים לבנותה עמ"ש ישעיה (מ"ט י"ט), ויש ערים שלא נחרבו רק שיושביהם עזבו אותם והלכו להן :
לבז, וללעג. הבז הוא מפני שהדבר נקלה בעיניו, והלעג הוא מפני פחיתת מעשיו (ישעיה ל"ז כ"ב) :

פסוק ה

מגרשה. המקום הפנוי שסביב הישוב, וכן למעלה (כ"ז כ"ח) ירעשו מגרשות :

פסוק ז

לכם מסביב. ר"ל מסביב לכם :

פסוק ח

קרבו. מהדגוש, ר"ל קרבו את עצמם שעושים הכנות לזה, או יתכן עפמ"ש ישעיה (כ"ו י"ז) על כמו הרה תקריב ללדת עי"ש :

פסוק יא

ורבו ופרו. בכ"מ יאמרו ופרו ורבו, פרה ורבה, הנני מפרך והרביתך, שע"י הפריה ירבה, לבד פה אמר ורבו ופרו ? שר"ל שירבו שישובו הגולים מארבע כנפות הארץ, והם יפרו ויולידו בנים ובנות :
כקדמותיכם, מראשתיכם. כבר בארתי ישעי' (סי' מ"ג י"ח) שלפעמים הראשון הוא לפני הקודם, בפרט פה שבא שם ראשית שהוא מורה על ראשית החלטי :

פסוק יב

וירשוך. והיית לנחלה, כבר בארתי ישעיה (נ"ז י"ג) שהירושה מציין הורקת הקנין מרשות המוריש לרשות היורש, והנחלה תציין המשך הקנין לזרעו אחריו לדורות עולם :

פסוק יג

אוכלת אדם את, ומשכלת גוייך היית. אדם יציין בני אדם יחידים, וגוי מציין הקיבוץ, עז"א היית כי עתה אין שם גוי וקיבוץ רק בזמן הקודם אז שכלה את גוייה שמציין הארץ

כאם היולדת והגוים הנגרשים ממנה שמשכלת אותם, ועתה תאכל בני אדם יחידים שבה :

פסוק טו

כלמת הגוים, **וחרפת עמים**. עמים מעולים מן גוים שהעמים י"ל מלך (כמ"ש ישעיה א' ד'), וחרפה גדולה מכלימה, שיצוייר שמכלים על לא דבר ולא יצוייר שיחרף על לא דבר (ישעיה א' כ"ט) :

פסוק יז

בדרכם, **ובעלילותם**. הדרכים הם תכונות הנפש ומנהגיה, והעלילות הם הפעולות הצומחות מהם (כנ"ל י"ד כ"ב) :

פסוק יט

ואפיץ אותם בגוים. ומן הגוים זרו (שהזריה הוא יותר מן הפיזור) לארצות רחוקות כמ"ש כלל זה למעלה (י"ב ט"ו) :

פסוק כ

ויבוא. מוסב על שם קדשי שם קדשי בא אל הגוים ששם ה' בא עמהם לגלות, כי שם ה' נקרא עליהם, והגוים חללו אותו עי"ז, וע"כ תפס בכל הענין שם קדשי, שמי הגדול, כי שם ה' נקרא על ישראל, והוא בא עמהם אל הגוים :

פסוק כד

ולקחתי אתכם מן הגוים. הקרובים, ומן הארצות ששם נפזרו יותר (כנ"ל פסוק י"ט), אקבץ הנפזרות, וכן למעלה (כ' ל"ד) :

פסוק כו

לב, **רוח**. גדרם התבאר בפרטות בפירוש ספר משלי :

פסוק לא

את דרכיכם הרעים, **ומעלליכם אשר לא טובים**. כבר בארתי (פסוק י"ז) שהדרכים הם תכונות הנפש ומדותיה, והיו כולם רעים, כמו מדות הגאוה והנקמה ואכזריות וכדומה, והנה יצוייר שגם מן דרכים רעים יצאו מעללים טובים, כמו שמן מדת הגאוה יתעורר לעשות צדקה וחסד להתגאות במו, ובמדת הנקמה ואכזריות ינקום ויתאכזר על אויבי ה' ומחללי שמו, עז"א שגם המעללים היו לא טובים :

עונותיכם, **תועבותיכם**. העון יוצא ע"י עוות השכל (כמ"ש ישעיה א' ד') וזה מגביל נגד דרכים, והתועבות הוא נגד מעללים :

פסוק לב
בושו והכלמו. הבושה היא מעצמו, והכלימה ע"י אחרים (ישעיה ל' ג', ירמיה ג' כ"ה) :

פסוק לה
החרבות, והנשמות, והנהרסות. השממה הוא יותר מחורבה, כי יש חורבה שאינה שוממה (כנ"ל פסוק ד') והריסה הוא יותר מחורבן, וכן (ישעיה מ"ט י"ט) כי חורבותיך ושממותיך וארץ הריסותיך, והשממה יפול גם על כלל הארץ, לכן אמר (סי' ל"ו) בניתי הנהרסות נטעתי הנשמה :

פרק לז

פסוק ו
וקרמתי. פעל יוצא, העור העולה כקרום דק על הבשר :
ונתתי בכם רוח. כבר אמר אני מביא בכם רוח ? ובפי' תקנתיו :

פסוק ז
ותקרבו. התי"ו סימן נקבה, והוא"ו שבסוף סימן רבים זכרים ?, כי יש עצמות ועצמים, העצמים הם הגדולים כמו השדרה והגלגולת, ובכאן היו מפוזרים והיו עצמות, ואחר שנתקרבו נעשו עצמים, ורמז עליהם בסימן הזכר :

פסוק ח
ובשר עלה. על הגידין :

פסוק ט
ופחי. שרשו נפח :

פסוק י
והנבאתי. מבנין התפעל ודגש הנו"ן לחסרון התי"ו :

פסוק יט
את עץ יהודה. פי' עם עץ :

פסוק כד
(כד-כה)
מלך, רועה, נשיא. יקרא מלך מצד שנבחר למלוכה, ורועה מצד ההנהגה כרועה עדרו ירעה, ואח"כ יקרא בשם נשיא, כמו שבסוף ספר יחזקאל קורא להמשיח בשם נשיא בהיותו נשיא אלהים וירום ונשא וגבה מאד :

פסוק כו
ונתתים. נתתי להם את הברית :

פרק לח

פסוק ד
ושובבתיך. מענין בנים שובבים והחיה השובבה תגבר בה הפראיית :
וחחים. משימין בלחי החיה הרעה למושכה בם (כנ"ל כ"ט ד') :
צנה ומגן. צנה בפני חרב, ומגן בפני קשת, עז"א תופשי חרבות כולם, משא"כ אח"כ אמר מגן וכובע ולא הזכיר צנה, כי הם רק רובי קשת :

פסוק ז
הנקהלים עליך. קהל שאחריו מלת על הוא לריב ומלחמה על מי שיקהל עליו, כמו ויקהל עליהם קרח את כל העדה :
למשמר. כמו ויעמד משמר עליהם (נחמיה ד') :

פסוק ח
מימים רבים תפקד. כמו ומרוב ימים יפקדו (ישעיה כ"ד כ"ב), עונות של ימים רבים :
משובבת. לשון השבה, כמו בשובבי אותם מן העמים, או מענין הנחה והשקט כמו בשובה ונחת תושעון :

פסוק י
יעלו דברים על לבבך, וחשבת מחשבת רעה. העלאה על לב קטנה מן המחשבה (כמ"ש ישעיה ס"ה י"ז) ובא על הציור שעולה על לבו לפי שעה, כמו אשר יעלה על לב איש להביא בית ה' (מ"ב י"ב ה'), ואחריו המחשבה שמעיין בציור שעלה על לבו וחושב עליו, ואחריו האמירה בפיו :

פסוק יא
אבוא השקטים. אל השוקטים, השקטים שאין רגש ומרד בפנים יושבים לבטח. שא"ל מלחמה מבחוץ. (עי' ישעיה ל' ט"ו) :

פסוק יב
מקנה וקנין. כבר בארתי הבדלם בס' התו"ה אמור (סי' פ"ז) ששם מקנה מציין הפעולה שקנה אותי, ושם קנין הוא שם המופשט של הקנין עצמו, וכולל אף מה שהרויח בלא קנין כמו הולדות של שפחותיו ובהמותיו, ופירות שדהו, ועז"א (בראשית ל"ו:ו') את

מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש, ור"ל שעושה מקנה בכסף ומרויחים קנינים שהסחורה משבחת ומולדת ולדות ופרי בביתם :

פסוק יג

כפיריה. האריות והשרום שלהם :

שלל, בז. התבאר הבדלם ישעיה (א' א') שהשלל הוא הנשאר הפקר אחרי המלחמה והוא שייך אל המלך, ומה שאנשי הצבא בוזזים איש לו נקרא בז, וכמ"ש אנשי הצבא בזזו איש לו ויפול שם שלל גם על הריוח, כמו כמוצא שלל רב, ושלל לא יחסר :

פסוק טז

תהיה. הוא נוכח לזכר, תהיה במציאות לקבל עונש, וגם ר"ל תהיה גוג, אז ידעו כי אתה גוג :

פסוק יח

(יח-יט)

חמתי. באפי, עברתי. הבדלם בארתי (למעלה ה' י"ב) שאף הוא האף החיצוני, וחמה הוא הפנימית, וכשתצא החמה לחוץ להנקם עלתה באפו, ועברה הוא שע"י הקצף יעניש את הכלל, עי' למעלה (כ"ב כ') :

פסוק כ

המדרגות. פרש"י סלעים זקופים, ובלשון ארמית מעלות מדרגות :

פסוק כא

וקראתי. היא קריאת השם שאחריו למ"ד, ויקרא לה נבח, שיקרא שם ההרים חרב :

ועליו. פי' בעבורו :

פרק לט

פסוק ב

וששאתיך. פי' הרד"ק מענין השאה ופיתוי, או מענין ששית, שיביא עליו שש משפטים, דבר, דם, וגשם, אבני אלגביש, אש, וגפרית, וגם יל"פ על שילחמו שם שש מחנות שלשה מול שלשה (כמ"ש למעלה סי' ל"ב) והוא יהיה הששי הלוחם :

פסוק ד

לעיט צפור כל כנף. העיט הוא הדורס, ומוסיף גם צפור הבלתי דורס, ומוסיף גם כל כנף, צרעה וזבוב ודומיה :

פסוק ט
ובערו והשיקו. הביעור הוא לחמם, וההסק הוא לאפות בו, כמ"ש והיו לאדם לבער וכו' אף יסיק ואפה לחם (ישעיהו מ"ד:ט"ו) :

פסוק יא
גיא העברים קדמת הים. שהיה במערב והגיא בצד קדים במזרח, והעוברים למזרח מן הים יפגעו בגיא הזה :

וחוסמת. מלשון לא תחסום שור בדישו, שסותם הדרך :

פסוק יד
אנשי תמיד. שיבדילו אנשי תמיד, ר"ל מתמידים בזאת, כמו עולת תמיד ארחת תמיד :

את העוברים. מאנשי גוג :

פסוק יז
הקבצו, האספו. הקבוץ הוא שיתקבצו הנפזרים, ואח"כ יאספו שהוא הכניסה אל שדה המלחמה, כמ"ש (ישעיה י"א) ובכ"מ :

פסוק כה
יעקב, בית ישראל. התבאר אצלי (ישעיה ט' ז') שכשבאו נרדפים יציין עשרת השבטים בשם יעקב, ושבט יהודה ובנימין בשם ישראל :

פסוק כו
ונשו. לשון כפרה כמו אשרי נשוי פשע, וענינו שיכופר ולא יזכר עוד, וקרוב להוראת נשה בשי"ן ימין שהוא ענין שכחה כמו נשיתי טובה :

פרק מ

פסוק ו
סף השער, מדובר בשלש לשונות, סף, מזוזה, איל, והיינו שכל רוחב השער בין בצדדים בין למטה באסקופה קרוי סף מקום שעשוי לחזק שם את הדלת קרוי מזוזה, כמשי"ת לקמן (מ"ג ח') וכן פה היתה המזוזה בתוך, רחבם אמה, וחולקת את הסף לשני ספים כ"א רחבו שש אמות, ואם הסף מצופה בתמונת עגול וציור מיוחד קרוי איל, וכן היה בפתח אולם והיכל וקה"ק לקמן פסוק מ"ה ובסי' מ"א פ"א ופ"ג :

פסוק ז
והתא. כבר הבתאר אצלינו (מ"א ס"ו) ההבדל בין יציע, תא, צלע, ותראה בכאן שהבנינים שהיו אצל השער מבחוץ נקרא בשם תאים, כי היו מזומנים אל הבא ונכנס,

מלשון אתא בקר, ושייכים אל השער שנקרא ג"כ בשם שער האיתון מלשון אתא, והבנינים שהיו מחוברים בצדדים שלא אצל השערים נקראו צלעות בסי' מ"א :

פסוק יב

והתא שש אמות. תא זה ר"ל כניסת השער, והוא מלשון אתא, שעקר שם תא ע"ש הביאה, כנ"ל, ונופל היטב עקר השם גם על מקום שבאים שם אל התא :

פסוק טו

האיתון. מענין ביאה ונקרא כן בצירוף התאים שנחשבו עם השער (כנ"ל פ"ז) :

פסוק יז

רצפה. היא מרצפת אבנים על הקרקע, לא עלייה כדעת המפרשים :

פסוק יח

התחתונים. כי היה רצפה עליונה במעלה ההר נגד הבנין והעזרה, וגם מה שדייקו ממה שהטעם למעלה שהה"א נוספת, אין ראייה כי חצר בא גם בלשון זכר, החצר הפנימי, ויכוין לומר הרצפה של החצר התחתון :

פסוק כב

אילמיו. כמו איליו וכן בפסוק כ"ו :

פסוק כו

ומעלות שבעה עלותיו. מספר שבעה בלשון זכר קאי על שם עולותיו, ר"ל לשבעה עלותיו היו מעלות, שכל אמה שעלו בגובה היה שם מעלה שרחבה חצי אמה :

פסוק כח

השער הדרום. בא הסמיכות עם הידיעה וענינו השער הדרומי :

פסוק לח

באילים השערים. היה ראוי לכתוב באילי השערים בסמיכות ?, אך שאז היה משמע שהיה פתח הלשכה בין שני אילים של השער דהיינו אל חלל השער, ובאמת היה הלשכה בדרום והפתח נכנס בין איל אחד של השער ואיל אחד שלפני המעלות, ע"כ כתוב בלא סמיכות, כי אינם אילי השער רק אילים שעומדים סמוך לשער :

פסוק לט

אליהם. כמו עליהם :

פסוק מב
ויניחו. הוי"ו מיותר, ור"ל שמלת אליהם מוסב למעלה, ור"ל ארבעה שולחנות אבני גזית הם נוספות אליהם, ר"ל להשולחנות הראשונות העשוים לשחיטה, והם שייכים אליהם, ויניחו בהם את כלי השחיטה :

פסוק מג
השפתים, שרשו שפת, מענין עריכת כמו שפות הסיר, אונקלאות של ברזל ערוכים על עמודים והם זוגיים לתלות בם ולהפשיט, ומ"ש סביב היינו להשולחנות שיזכיר :

פסוק מט
אשר יעלו אליו. מלת אליו מענין אילים, ר"ל האילים שלו הם אצל המעלות :

פרק מא

פסוק ג
הפתח, **רוחב הפתח**. הפתח היינו מקום הפתוח ורוחב הפתח היינו החלל כולו, כי אמה אחת היתה מכוסה בפרוכת :

פסוק ו
צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים. ודוגמתו מחזה אל מחזה שלש פעמים (מ"א ד') :
לבית לצלעות. הקיר דבוק לבית ולצלעות, שהיא קיר החולקת את התאים ברוחב :

פסוק ז
ורחבה, **רוחב לבית**. מקום הבולט מן הבנין ולחוץ נקרא ג"כ רוחב, כמו ואמה רוחב (לקמן מ"ג י"ג) :

פסוק ח
אצילה. מופרש מיתר הקיר, וכן נאצל מהתחתונות (לקמן מ"ב ו') :

פסוק ט
בית צלעות. באמצע הצלעות, כמו בית נתיבות נצבה (משלי ח׳:ב׳) :

פסוק י
ובין הלשכות. ר"ל מקום המקודש היה רחבו בין הלשכות כ' אמה, היינו עם קיר הלשכות :

פסוק יא
המונח. הצלע הנוסף והונח אל צלע הבית :

פסוק יב
הגזרה. הוא האולם וההיכל והדביר, שעלה בגובה על התאים, וכאילו נכרת בפ"ע, וגם שנגזר ונכרת מהם מצד קדושתו, כמו אל ארץ גזרה, כרותה ומובדלת :

פסוק טו
ואתיקיהא. המפרשים לא מצאו פתרונו, ומבואר מענינו שהוא בנין הנבנה בגובה על יד קורות שממשיכים מגג לגג בשני בתים העומדים זה כנגד זה (כמו שמבואר בסי' מ"ב פ"ג) ובונים אותו בשני הזויות וכן ת"י וזויותיה, ולפעמים יעמידוהו בחצר ע"ג עמודים שממשיכין קורות בין עמוד לעמוד, וע"כ אמר (שם) ואין להם עמודים כעמודי החצרות, ובדברי המשנה נמצא בנין הנבנה ע"ג עמודים בשם מרפסת :
אלמי החצר. כן קורא התא המערבי שהיה ארוך ובלתי רחב :

פסוק טז
שחיף עץ, כמו סעיף, ר"ל עץ מפוצל, או מענין חשוף, כמו מחשף הלבן, שהעץ אינו מכסה רק מקצתו והפך זה אמר והחלונות מכוסות :

פסוק כא
כמראה. מענין מראות הצובאות :

פסוק כד
מוסבות דלתות. הסיבוב יפול על הדלת עת תפתח, כמו הדלת תסוב על צירה, וכן למעלה (מ' י"ד) השער סביב סביב :

פסוק כה
אליהן אל דלתות ההיכל. כפל הכינוי עם הפעול למעט דלתות הדביר ומוסב גם לכתוב הקודם :

פסוק כו
וצלעות. ר"ל ואל צלעות, וכן אל העובים :
והעובים. כמו ועב עץ, שזה קרוב אל תקרת הבית :

פרק מב

פסוק ה
קצרות. שיעורו, קצרות בנין מהתחתונות, כי יאכלו אתיקים מהתחתונות :

פסוק ו
נאצל. נפרש, המקום נפרש אל האתיקים :

פסוק י
אל פני וכו' לשכות, שיעורו אל לשכות אל פני הגזרה :

פסוק יב
הגדרת הגינה. שרשו גנן, ובא הנח תחת הדגש, ר"ל המגין בפני הקדשים :

פרק מג

פסוק ב
האירה. פעל יוצא, שמן אור הכבוד שהתלבש עליה נעשית כדבר מאיר להאיר לשמים, כענין אשר תנה הודך על השמים כמו שפרשתי שם :

פסוק ג
כמראה המראה. מענין מראות הצובאות, כמראה של האספקלריא :

פסוק ז
במותם. הב' ב' השימוש :

פסוק ח
סף, מזוזה. עובי החומה במקום הפתח קרוי סף בין בצדדים בין למטה, כמו וידיה על הסף (שופטים י"ט:כ"ז) שהוא האסקופא, ובמקום שמחברין הדלת ונותנין שם לוחות עץ קרוי מזוזה, ואם אין שם מזוזה אין חייב במזוזה, ובשער החצר היה הסף נחלק לשנים כ"א עוביו שש אמות והמזוזה בתוך עוביה אמה ששם היה הדלת (כנ"ל סי' מ' פ"ו), ובא תמיד המזוזה עם הדלת (שמות כ"א:ל"ב שופטים ו' ג', ישעיה נ"ז ה') וע"כ הוסיף שנתנו גם המזוזה שבו הדלת אצל מזוזתו שכשנפתחו דלתי בית ה' נפתח גם פתחם שאצלו :

פסוק יג
חיק, כן נקרא היסוד שהוא בחיק הארץ :
וגבולה. ת"י גדפנא, והוא במקום חוט הסקרא :
גב. מל' גובה :

פסוק יד
העזרה. מחיצה וגבול שלפני איזה דבר, ובא על חצר שלפני ההיכל (ד"ה ב' סי' ד' וסי' ו') ופה מצייר המזבח כאילו לפני המערכה יש שתי מחיצות במקום שהוחל הסובב לעלות, ובמקום שהוחל גובה המזבח, שכ"א רחב מחבירו :

פסוק טז
האריאל. כן נקרא המזבח ע"ש אש השמים שהיתה רבוצה כארי ואוכלת הקרבנות :

פסוק יז
פנות. מקור שהעולה יפנה פניו למזרח :

פסוק כא
הפר החטאת. כמו מארון הברית, ר"ל הפר פר החטאת :
במפקד הבית. מקום המופקד ומוכן לצורך הבית, לשרוף שם את הנשרפין :

פרק מד

פסוק ג
את הנשיא. מלת את זרה, ויל"פ שהוא משורש אתא, רצה לומר ביאת הנשיא, שמזה בא גם שם תא, ושם שער האיתון (למעלה מ' ט"ו) :

פסוק ו
אל מרי. אל ענין המרי והמרידה :

פסוק ז
לחללו את ביתי. כפל הכינוי עם עצם הפעול, כמו ותראהו את הילד :

פסוק ח
ותשימון. ר"ל ותשימון אותם, היינו בני נכר הנזכר :

פסוק יא
משרתים פקודות. ר"ל משרתים את הפקודות ר"ל את הממונים על השערים :

פסוק יח
יזע. היו"ד שורש, ומזה בזיעת אפך תאכל לחם, ר"ל דבר המזיע :

פסוק כ
כסם יכסמו. מענין החטה והכוסמת, שהכוסמת גדלה ראשה של זו בצד עקרה של זו :

פסוק כד
ישפטוהו. את הריב :

פסוק כו
יספרו לו. ר"ל אחיו הכהנים יזהרו ממנו ז' ימים :

פרק מה

פסוק ח

לארץ יהיה. בא הלמ"ד במקום ה"א, וי"פ שיהיה לו לארץ, ר"ל שיקרא ארץ הנשיא, ויהיה לארץ מיוחדת :

יונו. האונאה בא על אונאת ממון ועל כל צער שמצער את חברו, כמש"פ חז"ל מה שכפל וגר לא תונה אחד לאונאת ממון ואחד לאונאת דברים :

פסוק ט

גרושותיכם. שהיו מגרשים הבעלים מן הארץ, והארץ היו קוראים ארץ מגורשת שהיא הפקר בלא בעלים, ויש לשתף בזה מ"ש (למעלה ל"ו ה') למען מגרשה לבז, שחושבים אותה כארץ מגורשת :

פסוק יא

מעשר, עשירית. העשירית הוא המספר והמעשר הוא מה שמפרישין מעשר. את הבת היו מפרישין למעשר מן הבת הגדולה של החומר, (כמ"ש פי"ד), לכן אמר מעשר החומר הבת, אבל את האיפה לא היו מפרישין, כי היה מנת הנשיא ששית האיפה מחומר החטים והשעורים, לכן תפס רק שם המספר :

תוכן. הוא המדה והמספר המכוון, כמו ותוכן לבנים תתנו :

פסוק יב

עשרה וחמשה שקל. פי' עשרה שקל וחמשה שקל, שאל"כ הי"ל חמש עשרה שקל :

פסוק יד

הבת מעשר הבת מן הכור. הכור הוא מדה אחת עם החומר שהם שלשים סאין, ונקרא חומר, שהבעל הבית כשעשה כרי עשאו משלשים סאים, מלשון חמרים חמרים, שמשעשאו כרי נתחייב במעשר, ונקרא בימי שלמה כור (מ"א סי' ד' וסי' ה') שכן מכרו להצוריים במדה זאת, מלשון כירה ומכירה, ובעת שמכרו תבואה לחוץ לקח המלך מעשר, ומדת המעשר נקראת בת הכור, שעשרת בתים כאלה היו חומר, ולעתיד יתנו מעשר של בת הגדולה, שהיא בת הקטנה, בת הבת :

וחק. היינו מנת הנשיא, כמו כי חק לכהנים מאת פרעה :

פסוק טז

כל העם הארץ. כמו הארון הברית, וי"פ שיהיה החיוב על העם, ועל הארץ, עד שגם הפטורים ממסים ישלמו זאת מצד חיוב הארץ :

פסוק יז
חגים, מועדים. החגים הם שמביאין בהם שלמי חגיגה, ור"ה ויוה"כ נקראו מועדים :

פסוק יט
העזרה למזבח. כי עזרה שם משותף על עזרת ישראל, ועל חלקי המזבח (כנ"ל מ"ג י"ד) לכן אמר שר"ל העזרה של המזבח :

פסוק כ
מאיש שוגה ומפתי. השוגה היא שגיאה עיונית, וזה ההבדל בין שגה ובין שגג, כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' רמ"ג) והוא מי שמעיין וטועה בעיונו דהיינו שגגת הוראה והפתי, הוא השוגג מפני חסרון ידיעה :

פסוק כא
שבעות ימים. כמו שבעה :

פרק מו

פסוק ב
על מזוזת. אצל המזוזה :

פסוק ו
תמימם. כמו תמים ויש בזה דרוש לחז"ל :

פסוק י
בבואם יבוא ובצאתם יצאו. הדין הוא שהנשיא נכנס ראשן ויוצא אחרון, ולכן על הביאה שהיא העקר והראשון אמר יבא בלשון יחיד, כפי הכלל שיסדתי בחבורי התו"ה (ויקרא סי' ר"ן), ובהיציאה שאינו יוצא ראשון ואינו עקר אמר יצאו בלשון רבים :

פסוק יא
בחגים ובמועדים. עי' למעלה (מ"ה י"ז) :

פסוק יד
לרס. לזלף על הסולת, מענין רסיסי לילה, שהם טפים נוטפים ונוזלים, ותרגום כרביבים עלי עשב כרסיסי מלקושא :

פסוק יז
ושבת. התי"ו במקום ה"א ושבה :

אך נחלתו. (נחלת) בניו, ואמר אך להוציא שלא יקח נחלת העם, כמ"ש בפסוק שאח"ז :

פסוק יט
הלשכות הקדש. כמו הארון הברית, הלשכות לשכות הקדש :

פסוק כב
חצרות קטרות. החצר הוא מה שא"ל תקרה, והם קטורות שניכר עליהם רושם הקיטור והעשן, שהושחרו ע"י הקיטור :
מהוקצעות. בנין הפעל מן ואת הבית יקציע, שהוקלף הסיד מעליהם ע"י העשן והאש הבוער שם תמיד :

פסוק כג
וטור. שורה של אבנים שעליהם שפיתת קדרות :

פרק מז

פסוק ג
אפסים. פי' חז"ל שאדם עובר בהם עד קרסוליו, פי' מענין פסים, פסות רגליו, שהם כפות הרגלים :

פסוק י
למינה. הה"א רפה, ורצה לומר לכל מין ומין :

פסוק יא
בצאתיו. שרשו בצץ, מקום טיט הלח, כמו היגאה גומא בלא בצה :
וגבאיו. כמו לחשוף מים מגבא, נקעים שאצל הים והנהרות שבהם מעט מים :

פסוק יב
לתרופה. מענין רפואה :

פסוק יג
גה. כמו זה, כמו לבג תחת לבז (למעלה כ"ה) :
יוסף. אינו שם כדעת המפ' רק פעל, רצה לומר הגבול הוא יוסף חבלים :

פסוק כב
(כב-כג)
הגרים בתוככם, **אשר גר הגר אתו**. כבר בארתי בס' התו"ה (אחרי סי' ע"ה) שיש הבדל בין הגר בתוככם, ובן הגר אתכם, שהגר בתוככם הוא שנתגייר מכבר, והגר אתכם הוא שנתגייר מקרוב, ולכן לתנאי שיקח נחלה בישראל אמר הגרים בתוככם, רק אם נתגיירו

מכבר, כמ"ש אשר הולידו בנים, אבל באיזה שבט יקח הוא בשבט שגר בזמן האחרון, אף שגר בין השבט רק ימים מעטים, ועז"א אשר גר אתו :